

II. Cultuur

Het Algemeen Verslag over de Armoede⁸⁹, verschenen in 1994, zorgde voor een ommekeer in de armoedebestrijding, onder andere door het recht op cultuur naar voren te schuiven. Sindsdien kwamen op diverse beleidsniveaus heel wat stimulansen voor cultuurparticipatie. Langzaam maar zeker drong het besef door dat *“de culturele armoede een veel grotere uitsluiting bewerkt dan de economische armoede. Treft de economische armoede de mens vooral in alle zaken die betrekking hebben op 'het hebben' of op de meer uitwendige aspecten van het leven, de culturele armoede daarentegen treft de mens in zijn gehele wezen, in het 'zijn', in zijn zelfwaarde en in zijn betekenis voor anderen”*.

De vraag hoe de effectiviteit van het grondrecht op cultuur gerealiseerd kan worden voor mensen in armoede, blijft actueel. In dit hoofdstuk bevragen we de rol van publieke diensten om het recht op cultuur voor iedereen te garanderen: wat verwachten de deelnemers aan het overleg van de overheid? Hoe kunnen publieke diensten aan die verwachtingen tegemoetkomen? We herinneren eraan dat we publieke diensten in dit verslag in ruime zin beschouwen en alle organisaties in aanmerking nemen aan wie de overheid een publieke opdracht heeft toevertrouwd.

Dit hoofdstuk brengt verslag uit van de uitwisselingen tijdens de zes overleg-bijeenkomsten die door het Steunpunt werden georganiseerd en waaraan 34 organisaties deelnamen (zie de lijst achteraan dit hoofdstuk). Het geeft de stand van zaken weer van de dialoog die heeft plaats gevonden.

Eerst zullen we kort de beleidscontext schetsen waarbinnen de vaststellingen, analyses en aanbevelingen uit dit hoofdstuk kaderen, terwijl het vervolg van de tekst de dynamiek weerspiegelt van het overleg (1).

Zonder daadwerkelijk te definiëren wat cultuur is, zullen we vervolgens duidelijk maken welke betekenis de term heeft voor de deelnemers aan het overleg, door de verschillende elementen voor te stellen waaruit cultuur volgens hen is opgebouwd. Op die manier zetten we de gemeenschappelijke bakens voor het overleg uit (2).

Vervolgens geven we een overzicht van de drempels voor de effectiviteit van het recht op cultuur (3) en formuleren we de voorwaarden die tijdens de ontmoetingen essentieel werden geacht om het recht op cultuur te garanderen (4).

We eindigen dit hoofdstuk met aanbevelingen voor de overheid op de verschillende beleidsniveaus, met de bedoeling de opdrachten van de publieke diensten met betrekking tot het recht op cultuur te verduidelijken en het hen mogelijk te maken deze optimaal te verzekeren.

In deze tekst geven we vele voorbeelden. De deelnemers aan het overleg wensten immers zo concreet mogelijk te zijn en wilden tonen wat er allemaal mogelijk is in de zoektocht om vooruitgang te boeken in de realisatie van het recht op cultuur. We benadrukken dat het hier om voorbeelden gaat en dat er daarnaast nog vele andere interessante praktijken bestaan.

Tijdens het hele overlegproces konden we rekenen op de expertise en het engagement van Demos⁹⁰ en Culture & Démocratie⁹¹, om de betrokken actoren te bepalen, om de ontmoetingen voor te bereiden en de verslagen te schrijven, om samen te reflecteren. We danken hen hartelijk voor deze fijne samenwerking.

⁸⁹ ATD Vierde Wereld België, Vereniging van Belgische Steden en Gemeenten (afdeling Maatschappelijk Welzijn), Koning Boudewijn Stichting (1994). Algemeen Verslag over de Armoede, Brussel, Koning Boudewijnstichting, p. 295, <http://www.armoedebestrijding.be/publications/AVA95.pdf>

⁹⁰ <http://www.demos.be/>

⁹¹ <http://www.cultureetdemocratie.be/>

1. Context

Het recht op cultuur is ingeschreven in verschillende internationale wetgevende teksten. Door deze teksten te ondertekenen en te bekrachtigen heeft de Belgische staat zich geëngageerd om - progressief maar zo snel mogelijk - alle rechten die erin vervat zijn, te realiseren. Het recht op culturele ontplooiing staat ook in artikel 23 van de Belgische Grondwet. De staat – in dit geval hoofdzakelijk de Gemeenschappen, omdat cultuur voornamelijk onder hun bevoegdheden valt – is de schuldenaar van dit recht. Ze vervult haar verplichtingen door wetten te maken.

Zowel in de Vlaamse Gemeenschap als in de Federatie Wallonië-Brussel (FWB) en de Duitstalige Gemeenschap staat de aandacht voor cultuur en meer specifiek voor de realisatie van het recht op cultuur voor diverse doelgroepen ingeschreven in verschillende decreten binnen verschillende beleidsdomeinen. De federale Staat en de regio's dragen ook bij tot de antwoorden op de culturele eisen van mensen in armoede. Ze geven immers richting aan verwante bevoegdheden, bijvoorbeeld van sociale aard of aan doelstellingen rond socio-professionele integratie.

In Vlaanderen trad in 2008 het sectoroverschrijdende Participatiedecreet⁹² in werking. Dit decreet beoogt zoveel mogelijk mensen te laten 'deelnemen' en 'deelhebben' aan sport, cultuur en jeugdwerk en richt zich op een aantal kansengroepen (personen met een handicap, mensen in armoede, gedetineerden, personen met een diverse etnisch-culturele achtergrond en gezinnen met kinderen) die een zekere uitval vertonen bij hun deelname en die maatwerk vereisen. Het Participatiedecreet heeft drie doelstellingen: (1) een groter en meer divers publieksbereik, (2) het verhogen van de culturele competentie en (3) de verbreding van het

cultuurbegrip zelf. De belangrijkste instrumenten in het decreet om mensen in armoede te bereiken, zijn participatieprojecten, lokale netwerken voor de bevordering van de vrijetijdsparticipatie van mensen in armoede en het Fonds Vrijetijdsparticipatie. Het Participatiedecreet heeft een flankerende functie en is opgevat als een ondersteuning van bestaande decreten. Verschillende sectorale decreten dragen bij tot cultuurparticipatie van mensen in armoede. Binnen het domein cultuur is het thema armoede een transversaal aandachtspunt. Binnen welzijn en armoedebestrijding is er specifiek aandacht voor de culturele rechten. Daarnaast zijn er andere decreten op Vlaams niveau die rechtstreeks of onrechtstreeks raken aan cultuurparticipatie van mensen in armoede, zoals onderwijs en stedenbeleid.

Als gevolg van de Staten-Generaal voor cultuur in 2005, hebben de prioriteiten van de FWB een voorname richting gegeven aan het cultuurbeleid door aandacht te vragen voor mensen in armoede, die zowel geconfronteerd worden met allerlei moeilijkheden als met de concrete uitsluitingen die er meestal uit voortvloeien. De emancipatorische functie van cultuur wordt aangehaald als een doelstelling van elk cultuurbeleid.

De FWB beschikt niet over een kaderdecreet dat de principes, de hoofdlijnen en de prioriteiten - die raken aan de culturele dimensie van de mens - bepaalt van haar strijd tegen armoede. De FWB pakt deze problematiek aan door te vertrekken van het terrein, van initiatieven die gedragen worden door instituties, actoren en verenigingen, die door de FWB erkend worden en waarvan de voortgang ondersteund wordt. Meerdere decreten vertalen de plaats van de armoedekwestie en de situatie van mensen in armoede in het cultuurbeleid van de FWB, waaronder de decreten betreffende de '*éducation permanente*'⁹³ (permanente educatie) en de '*centres d'expression*

⁹² Het decreet van 18 januari 2008 houdende flankerende en stimulerende maatregelen ter bevordering van de participatie aan cultuur, jeugdwerk en sport (aangehaald als Participatiedecreet), *Belgisch Staatsblad*, 4 april 2008.

⁹³ Decreet van 17 juli 2003 met betrekking tot de steun aan het verenigingsleven op het gebied van de permanente opvoeding, *Belgisch Staatsblad*, 26 augustus 2003.

*et de créativité*⁹⁴ (CEC, centra voor expressie en creativiteit), de decreten op de culturele centra⁹⁵ en de podiumkunsten, enerzijds in het specifiek kader van het uitvoeringsbesluit van het decreet op de professionele dramatische kunst tot het *'théâtre-action'*⁹⁶ (actietheater) en anderzijds meer algemeen het decreet op het theater voor een jong publiek⁹⁷, dat het mogelijk maakt om, zonder enige stigmatisering en zo vroeg mogelijk in hun leven, een kwaliteitsvolle cultuur-participatie aan te bieden aan kinderen uit gezinnen in armoede. De begrippen 'culturele rechten' en 'het recht te participeren aan het culturele leven' - verwijzend naar de Verklaring van Freiburg⁹⁸ en naar de teksten van de juriste Céline Romainville⁹⁹ – worden meer en meer gebruikt in de decreten. Enkele teksten over het sociaal beleid ondersteunen indirect de culturele dimensie van de strijd tegen armoede. In Wallonië gaat het bijvoorbeeld over het decreet op het *'plan de cohésion sociale'*¹⁰⁰ (plan voor sociale cohesie) in de steden en gemeenten van Wallonië en over het decreet op de sociale inschakeling¹⁰¹ en in Brussel (*'Commission communautaire française'* – Cocof,

Franse Gemeenschapscommissie) is er onder andere het decreet betreffende de sociale cohesie¹⁰² en het decreet betreffende de goedkeuring van bepaalde organisaties voor socio-professionele inschakeling¹⁰³.

In de Duitstalige Gemeenschap geeft een recent decreet¹⁰⁴, gericht op de bevordering van cultuur, een centrale plaats aan 'cultuuroverdracht', gedefinieerd als *"het doorgeven van cultuur, het bevorderen van de toegang tot cultuur en het bevorderen van inzicht in culturele processen"* (art. 1, 4°). Voor projecten die de toegang tot culturele activiteiten willen verbeteren voor kwetsbare groepen kan financiële steun verkregen worden. Specifieke aandacht gaat uit naar kinderen en jongeren. Zo kan steun worden toegekend aan de samenwerking tussen onderwijsinstellingen enerzijds en kunstenaars, culturele actoren of verenigingen voor amateurkunsten anderzijds. De projecten moeten op een duurzame manier werken aan het inzicht in cultuur en vooral de creativiteit van de leerlingen stimuleren.

De federale overheid is ook bevoegd op het vlak van cultuur via het Fonds voor participatie en sociale activering. Sinds 2003 krijgen Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn (OCMW's) via een jaarlijks goed te keuren Koninklijk besluit (KB) middelen voor de socio-culturele en sportieve participatie van gebruikers van het OCMW¹⁰⁵. Het KB van 2013¹⁰⁶ heeft de titel van het Fonds

⁹⁴ Decreet van 30 april 2009 betreffende de omkadering en de subsidiëring van de federaties voor amateuristische kunstbeoefening, van de Federaties die Centra voor expressie en creativiteit vertegenwoordigen en van de centra voor expressie en creativiteit, *Belgisch Staatsblad*, 12 november 2009.

⁹⁵ Decreet van 21 november 2013 betreffende de Culturele centra, *Belgisch Staatsblad*, 29 januari 2014.

⁹⁶ Besluit van de Regering van de Franse Gemeenschap van 25 maart 2005 betreffende het actietheater, genomen bij toepassing van het decreet van 10 april 2003 betreffende de erkenning en de subsidiëring van de beroepssector van de Podiumkunsten, *Belgisch Staatsblad*, 2 augustus 2005.

⁹⁷ Decreet van 13 juli 1994 betreffende het kinder- en jeugdtoneel, *Belgisch Staatsblad*, 23 augustus 1994.

⁹⁸ De tekst van de Verklaring van Freiburg (2007) werd uitgewerkt door een groep internationale experts, gecoördineerd door Patrice Meyer-Bisch. Het verzamelt en verduidelijkt de rechten die reeds erkend zijn, maar tot dan toe verspreid stonden in verschillende instrumenten, <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/Fribourg%20Declaration.pdf>

⁹⁹ Lijst van publicaties van Céline Romainville, <http://www.uclouvain.be/celine.romainville>

¹⁰⁰ Decreet van 6 november 2008 betreffende het plan voor maatschappelijke cohesie in de steden en gemeenten van Wallonië voor wat betreft de aangelegenheden waarvan de uitoefening van de Franse Gemeenschap is overgeheveld, *Belgisch Staatsblad*, 26 november 2008.

¹⁰¹ Decreet van 17 juli 2003 betreffende de sociale insluiting, *Belgisch Staatsblad*, 28 juli 2003.

¹⁰² Decreet van 13 mei 2004 met betrekking tot de sociale samenhang, *Belgisch Staatsblad*, 23 maart 2005.

¹⁰³ Decreet van 27 april 1995 betreffende de erkenning van organismen voor socioprofessionele inschakeling en de subsidiëring van hun beroepsopleidingsactiviteiten voor werklozen en laag geschoolede werkzoekenden gericht op het vergroten van hun kans op het vinden of terugvinden van werk in het raam van gecoördineerde voorzieningen voor socioprofessionele inschakeling, *Belgisch Staatsblad*, 4 juli 1995.

¹⁰⁴ Decreet van 18 november 2013 betreffende de ondersteuning van cultuur in de Duitstalige Gemeenschap (genoemd cultuurondersteuningsdecreet), *Belgisch Staatsblad*, 10 januari 2014.

¹⁰⁵ Koninklijk besluit van 8 april 2003 houdende toekenning van een subsidie van 6.200.000 euro aan de openbare centra voor maatschappelijk welzijn teneinde de sociale en culturele participatie en ontplooiing van hun cliënten te bevorderen, *Belgisch Staatsblad*, 22 april 2003.

¹⁰⁶ Koninklijk besluit van 10 juli 2013 houdende maatregelen ter bevordering van de participatie en sociale activering

gewijzigd in het Fonds voor participatie en sociale activering. Deze middelen kunnen gebruikt worden voor de deelname aan vrijetijdsparticipatie, voor het lidgeld en de uitrusting. Ze kunnen zowel individueel als collectief worden ingezet. OCMW's kunnen ook zelf initiatieven opzetten en bijzondere prioritaire doelgroepen definiëren die de voorkeur genieten bij de toekenning van het voordeel. Hoe dan ook dient de verdeling van het voordeel over de doelgroep redelijk en billijk te zijn.

Bepaalde federale culturele instellingen¹⁰⁷ zijn erg bekommerd om hun missie te realiseren in ieders voordeel. In dit kader zetten ze projecten op om iedereen te bereiken, ook mensen in armoede. Dit geldt bijvoorbeeld voor de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten (Sesam – Museum, open u) en de Koninklijke Muntschouwburg (sociaal programma 'een brug tussen twee werelden'). Ook de Europese Unie is van mening dat de toegang tot en de participatie aan cultuur en cultuureducatie een belangrijke rol kunnen spelen in de strijd tegen armoede¹⁰⁸.

2. Armoede en cultuur

De deelnemers aan het overleg kozen voor een reflectie op de verschillende essentiële elementen van cultuur en dit vanuit de ervaringen van mensen in armoede. Samen tot één definitie van cultuur proberen te komen, zou te weinig tijd gelaten hebben voor de centrale vraag van dit hoofdstuk, namelijk naar de rol van publieke diensten om de effectiviteit van het recht op cultuur voor iedereen te garanderen. In de hele tekst gebruiken we cultuur in de brede betekenis

van het woord en bedoelen we er het brede spectrum van kunst en cultuur mee. De verschillende elementen die uit het gesprek naar voren zijn gekomen, zullen onder vier punten worden samengebracht: het verband tussen de creatie en het aanbod van cultuur (2.1.), tussen cultuur en menswaardigheid (2.2.), tussen cultuur en vrijheid (2.3.) en tussen cultuur en verandering van de samenleving (2.4.).

2.1. Participatie aan de creatie en het aanbod van cultuur

“We hebben een drang naar kennis, een drang om anderen te leren kennen. We hebben ook onze eigen creativiteit.”¹⁰⁹

Wanneer het gaat over het verband tussen cultuur en armoede, wordt gewoonlijk gewezen op de moeilijkheden om toegang te hebben tot het cultuuraanbod. Het klopt dat mensen in armoede of bestaansonzekerheid heel wat drempels ervaren.

“Voordien deed ik eigenlijk niets van cultuur, maar je leert mensen kennen, gaandeweg ben ik beginnen mee gaan, en dan kijk je daar heel anders naar. Maar ze moeten het je wel vragen natuurlijk.”¹¹⁰ Verscheidene voorbeelden tonen het belang aan van een proactieve aanpak. Tijdens het overleg werd bijvoorbeeld verwezen naar het programma 'Sesam – Museum, open u' van de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten. Dit programma maakte mogelijk dat de verantwoordelijke, met de steun van ATD Vierde

van de gebruikers van de dienstverlening van de openbare centra voor maatschappelijk welzijn voor het jaar 2013, *Belgisch Staatsblad*, 23 juli 2013.

¹⁰⁷ De federale culturele en wetenschappelijke instellingen zijn tot de federale bevoegdheden blijven behoren na de overdracht van de bevoegdheden voor wetenschappelijk onderzoek en cultuur aan de Gewesten en Gemeenschappen. In deze tekst spreken we over slechts twee culturele instellingen.

¹⁰⁸ Conclusies van de Raad van de Europese Unie over de rol van cultuur in de strijd tegen armoede en sociale uitsluiting, 18 november 2010.

¹⁰⁹ Centres d'expression et de créativité dans le monde de la pauvreté. Ondertekenaars van het document van 15 mei 2007: Centre de promotion humaine La Bibi de Liège, La Maison des Savoirs d'ATD Quart Monde Wallonie Bruxelles, La Ruelle CEC – L'école d'ici Bruxelles, Le courant d'Air de Bressoux, Luttes Solidarités Travail Andenne asbl, Luttes Solidarités Travail Namur asbl, Promotion communautaire – Le Pivot asbl d'Etterbeek, http://www.mouvement-lst.org/documents/2007-05-15_cec_pauvrete_decret_demands.pdf

¹¹⁰ Verdoodt, Marijke (coord.) (2013). *Doorgroeien in cultuur. Conceptnota cultuureducatie*, Brussel, Vlaamse Overheid, Digitale Drukkerij. Citaat van APGA cultuurbad en recht-op Cultuurcafé, p. 33, <https://cjsm.be/cultuur/sites/cjsm.cultuur/files/public/conceptnota-doorgroeien-in-cultuur.pdf>

Wereld, langsging bij de daklozen die regelmatig samenkomen bij het Brusselse Centraal Station. Ze had replica's van schilderijen meegenomen: *"We gingen er niet van uit dat iedereen de werken mooi zou vinden, maar de mensen gaven wel aan dat ze zich erin konden terugvinden."* Enkele van de aanwezigen zijn vervolgens naar het museum gegaan: *"Ik kwam daar elke dag voorbij maar durfde nooit naar binnen gaan."*¹¹¹

Naast de ongelijke toegang tot culturele instellingen en evenementen ten gevolge van sociale achtergrond, beklemtoonden de deelnemers aan het overleg dat mensen die in slechte sociaal-economische omstandigheden leven niet enkel cultuur willen 'consumeren'. Net zoals iedereen zijn ze ook dragers van cultuur en willen ze hier uitdrukking aan geven. Ze zijn denkende en handelende subjecten die de samenleving – en dus ook cultuur – mee vorm geven. In Vlaanderen en de FWB zetten respectievelijk sociaal-artistieke praktijken en *'le théâtre action'* hierop in.

Die twee assen – participatie aan de creatie en het aanbod van cultuur – zijn evenwaardig en onlosmakelijk met elkaar verbonden. Bovendien wordt door mensen in armoede de kans te geven om actief cultuur te beleven en om op een laagdrempelige manier te experimenteren met cultuur, vaak ook de interesse gewekt om meer cultuur te consumeren. Tijdens het overleg werden verschillende projecten vermeld die aantonen dat het bij elkaar brengen van deze twee assen loont.

Zo creëert Tutti Fratelli, een sociaal-artistieke werkplaats in het hart van Antwerpen, onder andere ontmoetingen tussen kunstenaars en verschillende kansengroepen. Naast het maken van voorstellingen – die door een breed publiek van zowel theaterkenner als leek geapprecieerd worden – ondernemen de deelnemers van Tutti Fratelli ook regelmatig culturele uitstappen in groep. Een ander voorbeeld dat is dat van *'Les ambassadeurs de l'ombre'*, een voorstelling die in het Nationaal Theater door een beroepskracht

samen met gezinnen van ATD Vierde Wereld werd gemaakt.

2.2. Menswaardigheid

*"Je verhalen zijn je persoonlijke rijkdom, die geen eigendom is. Wellicht is dit de enige rijkdom die je kan delen, zonder hem zelf kwijt te geraken."*¹¹²

Veel te vaak wordt aangenomen dat mensen in armoede enkel primaire behoeften hebben die gericht zijn op overleven. Ze moeten uiteraard voedsel hebben en een dak boven hun hoofd en ze moeten zich kunnen verzorgen. Dat volstaat echter niet om een menswaardig bestaan te leiden. Er zijn verenigingen die dat directer formuleren: *"De armsten worden niet als menselijke wezens beschouwd, gelijk aan anderen die door het toeval van het leven beter bedeeld zijn."*

"Participeren aan cultuur doet ons onszelf op een andere manier bekijken." Cultuur maakt participatie mogelijk, ondanks de schaamte die eigen is aan de soms mensonwaardige leefomstandigheden. Cultuur raakt ons in onze menselijkheid. Het is dan ook een van onze grondrechten. Deze zijn een juridische uitdrukking van wat voor zowel mannen, vrouwen als kinderen noodzakelijk is om een menswaardig bestaan te leiden. Met andere woorden: *"We kunnen menswaardigheid onmogelijk bevorderen zonder het recht op cultuur."*

2.3. Vrijheid

Armoede wordt gekenmerkt door een gebrek aan vrijheid. Hoe groter de armoede, hoe meer de vrijheid van de betrokkene aan banden is gelegd. Mensen die in dergelijke omstandigheden leven, kunnen veelal niet kiezen waar en hoe ze wonen – zelfs niet altijd met wie -, wat ze eten, enzovoort. Ze praten vaak over onmogelijke 'keuzes' zoals het betalen van de elektriciteitsfactuur of de schoolkosten, van de huur of hun gezondheidskosten. Ze worden altijd door anderen

¹¹¹ De citaten waar geen referentie bij staat, verwijzen naar uitspraken van deelnemers aan het overleg.

¹¹² Citaat van het Netwerk tegen Armoede in Van den Bergh, An (2012). *Dwarsliggers. Verhalen uit de sociaal-artistieke praktijk*, Brussel, Demos vzw, p. 11.

in de gaten gehouden - met name door de diensten tegenover wie ze zich moeten verantwoorden om een bepaalde uitkering te ontvangen - en leven voortdurend in angst en onzekerheid. Ze zijn afhankelijk van anderen.

Omdat cultuur mogelijkheden biedt om zich uit te drukken, schriftelijk of mondeling met woorden, via tekeningen, schilderijen of beeldhouwwerken, via muziek of dans... is het een weg naar de vrijheid. Cultuur maakt het mogelijk om zelf te zeggen wie men is, om zichzelf als vrij wezen te beschouwen. Cultuur schenkt iedereen de vrijheid om dromen te realiseren.

2.4. Verandering van de samenleving

"Het gaat er niet enkel om zichzelf individueel of collectief uit te drukken, maar ook om iets te veranderen."

Cultuur is een hefboom voor verandering, een stimulans om de werking van onze samenleving in vraag te stellen. Armoede wordt vaak als onvermijdelijk gezien terwijl de levensomstandigheden van mensen in armoede nochtans niet verbeteren en steeds meer mensen in onzekerheid leven op het vlak van wonen, werk en inkomen. Deze hefboom is vooral belangrijk voor mensen die in slechte sociaal-economische omstandigheden leven, wiens intelligentie te weinig wordt erkend en op wiens competenties te weinig een beroep wordt gedaan.

Door met behulp van verschillende tools uitdrukking te geven aan wat ze voelen en wat ze denken, treden mensen in relatie, in debat met anderen. Hun gedachten worden hierdoor ontsloten en kunnen bijdragen aan de reflectie over het type samenleving dat we willen. Ze breken los uit de positie waarin ze worden vastgehouden door het gangbare discours – reeds vermeld in het Algemeen Verslag over de Armoede - dat hen laat *"geloven dat het vertrapte zelf verantwoordelijk is voor zijn situatie, het verdrukte*

*zelf verantwoordelijk is voor de ellende waarin hij leeft*¹¹³.

Maar cultuur kan de oorzaken van armoede en ongelijkheid pas mee aanpakken als de strijd ertegen een integraal onderdeel vormt van het culturele beleid. Dit is bijvoorbeeld het geval in de FWB met het decreet op de ondersteuning van acties door verenigingen in het domein van de 'éducation permanente' dat stelt dat *"de werking van de verenigingen die in onderhavig decreet worden beoogd, aansluit bij een streven naar gelijkheid en sociale vooruitgang om een meer rechtvaardige, meer democratische en meer solidaire samenleving te creëren die de ontmoeting tussen culturen stimuleert door actief en kritisch burgerschap en culturele democratie te ontwikkelen."*

Omgekeerd moet in het sociale beleid een brede en integrale benadering van armoedebestrijding worden ingeschreven, waarin het belang van het recht op cultuur voor iedereen benoemd en concreet gemaakt wordt. Dit uit zich onder meer in het Vlaams Actieplan Armoedebestrijding waar de planning en evaluatie van beleidsmaatregelen rond armoedebestrijding op korte en lange termijn omschreven wordt. Dit plan vermeldt heel duidelijk dat armoede niet enkel een kwestie van inkomen is maar ook van het onvoldoende kunnen waarmaken van diverse rechten waaronder cultuur.

3. Drempels voor de effectiviteit van het recht op cultuur

Het recht op cultuur is ingeschreven in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (artikel 27) en in het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten (artikel 15). Het herziene Europees Sociaal Handvest verwijst uitdrukkelijk naar het recht op cultuur in

¹¹³ ATD Vierde Wereld België, Vereniging van Belgische Steden en Gemeenten (afdeling Maatschappelijk Werk), Koning Boudewijn Stichting, *op.cit.*, p. 163, <http://www.armoedebestrijding.be/publications/AVA95.pdf>

het artikel aangaande bescherming tegen armoede en sociale uitsluiting (artikel 30). Het recht op cultuur is eveneens opgenomen in meer specifieke juridische instrumenten zoals het Verdrag inzake de rechten van het kind (artikel 31) en het Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap (artikel 30). Het recht op culturele en sociale ontplooiing komt ook voor in artikel 23 van de Belgische Grondwet.

Het VN-comité voor economische, sociale en culturele rechten hanteert een dynamische interpretatie van het recht op cultuur: *"Cultuur is een veelzijdig concept dat, zonder uitzondering, alle uitingen van het menselijk bestaan omvat. Daarenboven is de uitdrukking 'cultureel leven' een expliciete verwijzing naar cultuur als een levend proces, dat historisch, dynamisch en voor verandering vatbaar is en dat een verleden, heden en toekomst heeft"*¹¹⁴.

In dit hoofdstuk leggen we de nadruk op het recht op cultuur, maar we herinneren er aan dat alle fundamentele rechten één geheel vormen. Alle rechten zijn gelijkwaardig, geen enkel recht is meer waard dan een ander. *"De culturele rechten maken deel uit van de mensenrechten en zijn - net zoals de andere rechten - universeel, ondeelbaar en wederzijds afhankelijk. De absolute en volledige bevordering en respect van de culturele rechten zijn onvermijdelijk voor het behoud van de menselijke waardigheid en voor positieve sociale interacties tussen individuen en gemeenschappen in een diverse en multiculturele wereld"*¹¹⁵.

Nochtans wordt cultuur vaak beschouwd als een recht dat minder fundamenteel is dan de andere. Deze zienswijze heeft een negatieve impact op het recht op cultuur – vooral voor mensen in armoede – en benadrukt hun ongelijke toegang tot het aanbod en de creatie van cultuur.

We brengen kort de terugkerende obstakels in herinnering die mensen in armoede ervaren

wanneer ze het recht op cultuur willen realiseren (3.1). Vervolgens zullen we twee aan de gang zijnde evoluties oproepen die de effectiviteit van het recht verminderen: een zekere instrumentalisering van cultuur en een tendens tot decentralisatie van bevoegdheden (3.2). De beperking van de financiële middelen voor zowel de deelname van kansengroepen aan het cultuuraanbod als voor de creatie van cultuur vormt een bijkomende drempel (3.3). Dit zijn zoveel elementen die de bestaande hefbomen om het recht op cultuur te garanderen, dreigen te ondermijnen. De vraag of cultuur opnieuw een luxe wordt voor mensen in armoede in plaats van een recht, wordt duidelijk gesteld.

Het recht op cultuur is voor sommige groepen in de samenleving nog precairder dan voor andere kwetsbare groepen. Het lukt heel moeilijk om het recht op cultuur van bijvoorbeeld mensen zonder papieren of van etnisch-culturele minderheden effectief te realiseren. De deelnemers aan het overleg zijn hier bezorgd over, maar hebben er voor gekozen om niet met een indeling in categorieën te werken. Het voorstel van het overleg is om uit te gaan van situaties waarbij niet aan alle noodzakelijke voorwaarden voor menswaardigheid is voldaan, waarbij mensen het moeilijker hebben om hun rechten uit te oefenen. De idee was dat de reflectie en de aanbevelingen die hieruit voortvloeien pertinent zijn om het recht op cultuur werkelijk voor iedereen te garanderen. Dat betekent in geen geval dat een bijkomende reflectie die rekening houdt met de specifieke moeilijkheden van bepaalde groepen overbodig wordt.

3.1. Hardnekkige drempels

De drempels die mensen in armoede steeds opnieuw ervaren wanneer ze hun recht op cultuur willen waar maken, zijn gekend: de financiële en geografische toegang is vaak moeilijk, ook de organisatie van activiteiten kan de toegang bemoeilijken, een gevoel van schaamte dat inherent is aan de verslechterende leefomstandigheden van mensen in armoede maakt participatie

¹¹⁴ General comment no. 21 of the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Right of everyone to take part in cultural life, E/C.12/GC/21, <http://www.refworld.org/docid/4ed35bae2.html>

¹¹⁵ General comment no. 21, *op.cit.*

aan het aanbod en de creatie van cultuur moeilijk... . Deze drempels komen indirect aan bod in het punt over de voorwaarden voor de effectiviteit van het recht op cultuur (4), we gaan er hier dus niet verder op in. Toch konden we ze in het punt over de obstakels niet onbesproken laten.

3.2. Actuele tendensen

3.2.1. Instrumentalisering

“Leven om uit te vinden, is helemaal iets anders dan leven ten dienste van een economisch systeem. Daarin heeft een persoon niet langer het recht om vrij te zijn.”

De manier waarop de culturele dimensie van de strijd tegen armoede vandaag in het sociale beleid wordt geïntegreerd kan tot een instrumentalisering van cultuur leiden. Zo merken verschillende deelnemers aan het overleg een verandering op in de controle van het gebruik van de federale subsidie voor 'de bevordering van de participatie en sociale activering van de gebruikers van de dienstverlening van de OCMW's' sinds de wijziging van de titel van het koninklijk besluit in 2013 (vroeger: subsidie voor 'de bevordering van de maatschappelijke participatie en de culturele en sportieve ontplooiing')¹¹⁶. Enerzijds staat in het recente koninklijk besluit geen enkele aanduiding voor de rechthebbende gebruikers. Anderzijds horen we van OCMW's dat ze onder druk staan. De controle op wie recht heeft op de middelen is verstrengd en dat heeft gevolgen voor het type gebruiker dat aan de gefinancierde activiteiten kan deelnemen: vroeger konden alle gebruikers van het OCMW deelnemen, tegenwoordig wordt de doelgroep in sommige OCMW's beperkt. Zo gebeurt het dat de middelen niet meer ter beschikking worden gesteld van mensen die een energietoelage aanvragen bij het OCMW. De UVCW (Union des villes et des communes de

Wallonie) meldt dat andere OCMW's nog verder gaan en de middelen alleen besteden aan personen in een sociaal activeringstraject. *“Het is zo dat men het recht op cultuur ondermijnt, door het meer voorwaardelijk te maken.”* De sluipende voorwaardelijkheid van cultuurdeelname druist regelrecht in tegen het fundamenteel recht op cultuur voor mensen in armoede.

De toegenomen voorwaardelijkheid van rechten is vermeld als een andere vorm van instrumentalisering van cultuur. De culturele rechten voor uitkeringsgerechtigden vertalen zich steeds vaker in een verplichting. *“Er is een verplichting om iets te doen wat men graag deed, wat men uit vrije wil en op z'n eigen ritme deed. Dit is nu helemaal anders, en bovendien houdt de verplichting niet de minste rekening met het leven.”* Omgekeerd wordt deelname aan een culturele activiteit ook toegelaten als een 'beloning' wanneer men aan zijn activeringsverplichtingen heeft voldaan.

Door de toegenomen voorwaardelijkheid moeten er verplicht 'resultaten' worden geboekt. Maatschappelijk werkers van OCMW's geven aan deze druk heel duidelijk te voelen: *“Alles moet nuttig zijn, 'in functie staan van'. Er bestaat een paradox tussen het individuele recht op cultuur en de dreiging dat het recht op cultuur voor de cultuur zelf verloren gaat. We kunnen hier zonder twijfel spreken van een verschuiving van waarden.”* Het gaat dus niet langer om cultuur maar om zaken zoals op tijd komen, leren het openbaar vervoer te gebruiken,... De twee petten van de OCMW's wat betreft cultuur - het recht realiseren en activering stimuleren - vormen een struikelblok omdat er voorrang wordt gegeven aan de socioprofessionele inschakeling: deelnemen aan cultuur wordt gezien als een stap in de richting van een dergelijke inschakeling. Tijdens het overleg herhaalde de federatie van de OCMW's van de UVCW dat ze er - op het moment dat het reglementair kader voor 'Services d'Insertion Sociale' (SIS, diensten voor sociale inschakeling) werd gewijzigd in 2013 - nadrukkelijk op heeft gehamerd dat cultuur niet als middel mocht gezien worden om tot een baan te leiden. Om het risico op een dergelijk 'misbruik' van cultuur te voorkomen, moeten er bakens

¹¹⁶ De naamsverandering is een gevolg van het advies van de Raad van State die van mening was dat de culturele ontplooiing niet behoort tot de 'basisrechten' die vallen onder de bevoegdheid van de federale Staat maar tot de 'toegevoegde/complementaire rechten' aan het minimum van bestaansmiddelen, die de bevoegdheid zijn van de Gemeenschappen.

worden uitgezet. Het doorgedreven plichtendiscours en de tendens tot responsabilisering in het huidig armoedebeleid, staat haaks op het recht op cultuur van mensen in armoede. We moeten dringend de waarde van cultuur op zich verdedigen. Het recht en de beleving van cultuur zijn onverenigbaar met welke vorm van efficiëntie of instrumentalisering dan ook. Het recht mag niet beperkt worden door verplichtingen die de fundamentele betekenis ervan verwringen. Het moet volledig vrijwillig kunnen worden uitgeoefend en beantwoorden aan de behoeften en verlangens van mensen in armoede.

Deelnemers aan het overleg merkten op dat het accent op de te bereiken resultaten zich ook vertaalt in een toegenomen aandacht voor kwantitatieve evaluaties die niet geschikt zijn voor cultuur.

Enkele getuigenissen uit de praktijk illustreren de instrumentalisering.

De organisatie *'Lire et Ecrire'* vertelt dat OCMW's hen soms vragen om aanwezigheidsattesten af te leveren. Zo wordt alfabetisering een verplichting en verschuift de culturele dimensie naar de tweede plaats ten voordele van de socio-professionele inschakeling. Ook verenigingen waar armen het woord nemen verklaarden tijdens het overleg dat mensen die een opleiding volgden het OCMW elke maand een attest moesten bezorgen, dat bevestigt dat ze de lessen regelmatig bijwoonden.

Aan de toekenning van het leefloon is soms de voorwaarde gekoppeld dat de betrokkene een culturele activiteit moet bijwonen, via een Geïndividualiseerd Project voor Maatschappelijke Integratie (GPMI). Zo was afgesproken dat een jongere die dol was op muziek een workshop rond muziek zou volgen. Aangezien er geen plaats meer was, moest hij echter een workshop tekenen volgen.

Een deelnemer aan het overleg vertelde dat een persoon een negatief antwoord kreeg op zijn vraag om van *'Article 27'* te kunnen genieten. Het OCMW

was namelijk van oordeel dat werk zoeken voor die persoon prioritair was.

We moeten er wel op wijzen dat er grote verschillen zijn tussen de OCMW's onderling. Een *'référénte culturelle'* (cultureel aanspreekpunt) van een OCMW legde uit dat ze de gebruikers altijd dingen voorstelt zonder hen ooit tot iets te verplichten. Ze staat ook open voor de eigen voorstellen van de gebruikers. *"Wij staan tot hun dienst."* Vele OCMW's hebben een goede visie, *"maar de federale overheid beslist wat we met de middelen mogen doen"*.

Deelnemers aan het overleg vertelden ook dat mensen in een sociaal activeringstraject die aan culturele activiteiten willen deelnemen daar vaak niet toe komen omdat al hun tijd en energie naar verplichtingen gaat die rechtstreeks verband houden met hun activering.

3.2.2. Decentralisering

De overheveling van bevoegdheden naar een meer lokaal beleidsniveau verontrust de deelnemers aan het overleg. Het kan maar positief zijn, op voorwaarde dat er garanties aan verbonden worden.

De Vlaamse Regering is sinds enkele jaren op zoek naar een nieuw evenwicht tussen Vlaamse sturing in bepaalde sectoren enerzijds en meer beleidsvrijheid voor de lokale besturen anderzijds. Een recent decreet¹¹⁷ hevelt de middelen om onder andere een lokaal cultuurbeleid te voeren over van de Gemeenschap naar de gemeenten. Hoewel het decreet op het lokaal cultuurbeleid¹¹⁸ nog steeds van kracht is, koppelt de Vlaamse overheid geen enkele verantwoording meer aan het gebruik van de middelen. Dit wil zeggen dat de gemeenten in de feiten niet langer verplicht zijn bijvoorbeeld een openbare bibliotheek te hebben

¹¹⁷ Decreet van 3 juli 2015 tot wijziging van diverse decreten houdende de subsidiëring aan de lokale besturen en tot wijziging van het decreet van 5 juli 2002 tot vaststelling van de regels inzake de dotatie en de verdeling van het Vlaams Gemeentefonds, *Belgisch Staatsblad*, 24 juli 2015.

¹¹⁸ Decreet van 13 juli 2001 houdende het stimuleren van een kwalitatief en integraal lokaal cultuurbeleid, *Belgisch Staatsblad*, 29 september 2001.

of aan gemeenschapsvorming te doen in de Cultuur- en Gemeenschapscentra. Deze decentralisering - met andere woorden deze verschuiving van bevoegdheden - wekt samen met de invoering van een basisfinanciering voor de gemeenten, heel wat onrust. Deelnemers aan het overleg vrezen dat het al dan niet voeren van een cultuurbeleid te zeer zal afhangen van de lokale politieke context en dat de sociale ongelijkheden op dit vlak zullen toenemen.

In een hoorzitting over het Planlastendecreet¹¹⁹ in de commissie Cultuur, Jeugd, Sport en Media (CJSM) van het Vlaams Parlement toonde het Netwerk tegen Armoede zich, samen met andere actoren uit de sector, bezorgd over het feit dat de Vlaamse overheid al haar coachende en sturende elementen uit handen geeft. Zal de gemeentelijke autonomie niet onvermijdelijk de ongelijkheid tussen (dienstverlening voor) burgers doen toenemen? De integratie van sectorale middelen in het Gemeentefonds kunnen ervoor zorgen dat er flink wordt geschrapt in cultuur, jeugdwerk en sport en dat zeker de aandacht voor mensen in armoede in die beleidsdomeinen verzwakt. Het Netwerk tegen Armoede pleit voor een armoedetoets op het Planlastendecreet, in het bijzonder op de decentralisering van bevoegdheden. Het vraagt meteen ook een hanteerbaar Vlaams beleids- en kwaliteitskader voor de relatie met lokale besturen met daarin een participatiegarantie, een zichtbare toewijzing van middelen voor sociaal beleid (en voor de sociale aspecten binnen het cultuurbeleid) en scherpere monitoring en evaluatie van gemeenten vanuit de Vlaamse Gemeenschap.

Vóór de overheveling van bevoegdheden naar een lokaal niveau waren er binnen de sectorale plannen op Vlaams niveau verplichtingen om participatie en inspraak van burgers te organiseren

via adviesraden. Nu zijn er minder garanties voor inspraak in het lokaal beleid. Dit kan ook de inspraak van mensen in armoede beperken, zeker in die gemeenten waar geen armoedevereniging actief is.

In de FWB zijn er meerdere lokale culturele actoren, zoals de bibliotheken en de culturele centra. Hun werk is direct verbonden met het grondgebied waartoe ze behoren. De culturele centra bijvoorbeeld dragen, samen met andere organisaties, bij tot de culturele ontwikkeling - dit wil zeggen de ontwikkeling van de effectiviteit van de culturele rechten - van groepen van mensen, in een perspectief van gelijkheid en emancipatie. Zowel in hun beheer (tussen overheden en verenigingen) als in hun financiering (tussen de FWB en de lokale overheden) is sprake van pariteit. Hetzelfde geldt voor het sociaal beleid in Wallonië, waar de '*plans de cohésion sociale*' (PCS, plannen voor sociale cohesie), een territoriale (dit is een gemeentelijke) aanpak hebben. Via de PCS - die door 181 gemeenten worden uitgevoerd - geeft Wallonië een impuls aan een beleid voor armoedebestrijding en voor de sociale ontwikkeling van wijken en dorpen, door op een participatieve wijze een transversaal en strategisch plan uit te denken binnen het gemeentelijk beleid. Dit plan beoogt de effectieve toegang tot de fundamentele rechten - waaronder het recht op culturele en sociale ontplooiing - via het aanmoedigen van netwerken en de ontwikkeling van partnerschappen binnen de ondernomen acties. De as 'heropbouwen van sociale, intergenerationele en interculturele banden' vertegenwoordigt 37,82 % van de opgezette acties via de PCS (2013). Meerdere acties zijn bijvoorbeeld gericht op de toegang van kwetsbare groepen tot cultuur en een werkelijke economische, sociale, culturele en politieke participatie dankzij aangeknoopte samenwerkingsverbanden met de '*Centres ou Foyers culturels*' (culturele centra en huizen), met de OCMW's of met organisaties. In de evaluatie van de PCS stelt men voornamelijk vast dat de PCS in hoge mate hebben bijgedragen tot een verbetering en versterking van de lokale partnerschappen (77 %),

¹¹⁹ Verslag over het ontwerp van decreet tot wijziging van diverse decreten houdende de subsidiëring aan de lokale besturen en tot wijziging van het decreet van 5 juli 2002 tot vaststelling van de regels inzake de dotatie en de verdeling van het Vlaams Gemeentefonds, ingediend op 22 juni 2015, Vlaams Parlement, 357 (2014-2015), nr. 6, <http://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2014-2015/g357-6.pdf>

van het collectief leervermogen van de betrokken actoren (65 %) en van het rekening houden met de behoeften en verwachtingen van de burgers (63 %) ¹²⁰.

Verenigingen waar armen het woord nemen, vinden dat we globaal moeten denken en lokaal actie moeten ondernemen. Het kader en de financiering voor een kwalitatief cultuurbeleid moet bepaald worden op een hoger niveau, ook al verloopt de actie op het terrein op lokaal niveau. Zoniet vrezen ze dat lokale overheden de beschikbare middelen zullen aanwenden voor andere zaken dan cultuur, op basis van criteria die in hoge mate afhankelijk zijn van de politieke voorkeur van de lokale verantwoordelijken. Wie garandeert dan het culturele grondrecht op bovenlokaal niveau?

Tegelijk is er nood aan een lokaal geïntegreerd beleid. In Vlaanderen blijken de lokale netwerken vrijetijdsparticipatie voor mensen in armoede hiervoor een goed instrument. Alle steden en gemeenten in Vlaanderen en de Vlaamse Gemeenschapscommissie (VGC) van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest kunnen bijkomende middelen ontvangen om de vrijetijdsparticipatie van mensen in armoede te bevorderen. In ruil hiervoor wordt verwacht dat het lokaal bestuur (gemeentelijke diensten bevoegd voor vrije tijd), het OCMW en organisaties en/of verenigingen die mensen in armoede in hun werking als doelgroep hebben, gaan samenwerken. Dit lokaal netwerk vrijetijdsparticipatie voor mensen in armoede moet een afsprakennota opstellen over de samenwerking binnen het netwerk alsook over de voorziene activiteiten en over de besteding van de subsidies. De subsidie moet rechtstreeks besteed worden aan de financiering van de vrijetijdsparticipatie van mensen in armoede en aan de ondersteuning en financiering van social-profit initiatieven (sport, jeugdwerk of cultuur) van of voor mensen in armoede. Anno 2015 zijn er 86 lokale netwerken (VGC inbegrepen). Door de

samenwerking wordt het gemakkelijker groepen in het vizier te krijgen die moeilijker hun weg vinden naar het vrijetijdsaanbod van een stad of gemeente.

Tijdens het overleg werd er ook op gewezen dat het nuttig is om de reflectie op wijkniveau te voeren. Het recht op cultuur begint namelijk heel concreet op lokaal niveau (wijkcomités, volkstuinen...). Dat is de ingangspoort. Lokale actie is positief, als ze progressief het uitgangspunt vormt voor een algemener niveau. De stad Gent bijvoorbeeld kent een sterke traditie op het vlak van investeren in de verbinding tussen armoedebestrijding en cultuur en doet dit sinds de jaren negentig via een wijkgerichte benadering. De stad zet eigen middelen voor cultuurparticipatie van mensen in armoede in via onder meer het financieel ondersteunen van jeugdwelzijnswerk, sociaal-artistieke organisaties en *bottom-up* initiatieven in de zogenaamde 19^e-eeuwse gordelwijken rondom het centrum van Gent.

3.3. Financieringsmiddelen

Een sociaal grondrecht als cultuur moet gepaard gaan met concrete beleidsmaatregelen, wetten en decreten en adequate financiering. Maatregelen voor mensen in armoede moeten als gerechtvaardigd gezien worden door de overheid en de samenleving. Deze maatregelen zijn in België op alle beleidsniveaus uitgebouwd in de voorbije twintig jaar. Maar het overleg stelde duidelijk vast dat zowel de middelen die worden toegewezen aan het culturele beleid - namelijk aan initiatieven die specifiek aandacht hebben voor groepen in armoede - als de middelen die gaan naar de culturele dimensie van armoedebestrijding in het sociale beleid, afnemen.

3.3.1. Middelen in het cultureel beleid specifiek voor mensen in armoede leven

In Vlaanderen werden algemene besparingen doorgevoerd in de cultuursector. In opdracht van de Vlaamse regering voert de minister van Cultuur, Media en Jeugd vanaf 2015 een gemiddelde besparing door van 5 % op het totale sanerings-

¹²⁰ Jansen, Carine (red.) (2013). *Évaluation du Plan de cohésion sociale 2009 – 2013*, Service Public de Wallonie, http://cohesionsociale.wallonie.be/sites/default/files/Evaluation%20PCS%202009-2013_1.pdf

volume van meer dan 1 miljard euro¹²¹. Op de begroting Kunsten en Erfgoed bedraagt die besparing 12 miljoen euro op een budget van circa 215 miljoen euro. Voor sociaal-cultureel werk bedraagt ze 9,6 miljoen euro op een budget van circa 190 miljoen euro. Binnen de jeugdsector is de besparing 4,2 miljoen euro op een totaal van 71,5 miljoen euro¹²².

Vele verenigingen uit het jeugdwerk, sport en cultuur krijgen te maken met besparingen en hogere kosten waardoor hun inschrijvingsgeld verhoogt. Het hele cultuuraanbod is duurder geworden¹²³. Bovendien moeten mensen die van een kortingspas gebruik maken vaak een hogere persoonlijke bijdrage betalen (bijvoorbeeld 25 % in plaats van 20 %). Dat betekent een dubbele verhoging voor mensen in armoede: ze betalen meer op een hoger bedrag. Daarnaast zijn er op heel wat levensdomeinen stijgende kosten voor gebruikers, bijvoorbeeld voor elektriciteit en openbaar vervoer. Verenigingen benadrukken nochtans dat cultuur en vrije tijd een hefboom kunnen bieden om mensen in armoede ook op andere levensdomeinen te ondersteunen en sterker te maken. Als er niet langer voldoende middelen aan cultuur worden toegekend (lokaal en op andere beleidsniveaus), vallen er ook heel wat betekenisvolle momenten voor mensen in armoede weg.

In het kader van het Participatiedecreet zijn de projectsubsidies van de Gemeenschapscentra - die projecten ondersteunen voor kansengroepen (senioren, mensen in armoede...) - gedaald met 50 %¹²⁴.

In juli 2015 werden de projectaanvragen binnen het Vlaams Kunstendecreet¹²⁵ beoordeeld door de administratie op hun zakelijke aspecten en door de bevoegde beoordelingscommissies op hun artistieke aspecten. Van alle aanvragen (individuele kunstenaars, sociaal-artistieke projecten, muziek...) werd ongeveer de helft positief geadviseerd door beide instanties. De helft van de goedgekeurde projecten, krijgt echter géén middelen om hun project ook effectief uit te voeren. Veel kleinschalige, laagdrempelige, startende projecten vallen hierbij uit de boot. Ook armoedeverenigingen zijn vragende partij om te genieten van meer middelen om via kunst en participatie mensen in armoede te versterken. Vele kregen te horen dat ze een volledig positief geadviseerd en lovenswaardig project hebben, maar dat er geen middelen zijn om het uit te voeren¹²⁶.

In de FWB stelt men een blokkering vast van de middelen voor '*éducation permanente*' en een vermindering van de middelen voor de artistieke projecten gerealiseerd door de CEC, terwijl het over actoren gaat die in het bijzonder open staan voor de vrije creativiteit van mensen in armoede. Zo zien de CEC de eisen verbonden aan hun erkenning toenemen terwijl de financiering die met het decreet gepaard zou moeten gaan niet verzekerd is. "*Men vermeerderd de opdrachten, maar niet de middelen.*" Deze vaststelling gaat ook op voor andere sectoren, zoals deze van de bibliotheken of de musea.

De '*Tournées Arts et Vie*' (Rondgang Kunst en Leven) – met als inzet om dat publiek te bereiken dat zich uitgesloten voelt door de traditionele culturele huizen en om hun toegang financieel gemakkelijker te maken – zijn ook geraakt door een algemene beperking van de budgetten.

¹²¹ <http://cvn.be/nieuws/vlaamse-begroting-2015-de-besparingen/>

¹²² Mededeling van 26 september 2014 van Vlaams minister Sven Gatz over de besparingen in het cultuur- en jeugdbeleid, <http://www.sociaalcultureel.be/nieuws-jeugd2014/010.aspx>

¹²³ Ticketprijzen fors de hoogte in (2015). *De Standaard*, 14 september, http://www.standaard.be/cnt/dmf20150913_01865186

¹²⁴ FOV (2014). *Budgetten participatiedecreet in stilte gehalveerd?*, <http://www.fov.be/spip.php?article2093>

¹²⁵ Decreet van 13 december betreffende de ondersteuning van de professionele kunsten (aangehaald als : Kunsten-decreet), *Belgisch Staatsblad*, 19 mei 20014.

¹²⁶ Netwerk tegen armoede (2015). *Einde dreigt voor goede cultuurprojecten door wegvallen projectmiddelen*, persbericht 30 juli 2015, <http://www.netwerktegenarmoede.be/standpunten/cultuur-sport-en-jeugd/einde-dreigt-voor-goede-cultuurprojecten-door-wegvallen-projectmiddelen>

De culturele diensten van de FWB reageren pragmatisch op de beperkingen door opeenvolgende budgettaire verminderingen. In het kader van de sectoriële decreten of de decreten betreffende disciplines buigen ze het cultureel beleid om ten voordele van de meest armen. Zo zal bijvoorbeeld elk programmacontract dat wordt toegewezen aan een gesubsidieerde actor systematisch een specifiek artikel hierover tussen zijn opdrachten bevatten. De inspectiedienst van de FWB geeft prioriteit aan acties en instituties die zich richten op een kwetsbaar publiek, zelfs wanneer het geen verplicht criterium is. In de adviezen voor erkenning of voor het behoud van erkenning, wordt het criterium of de vereniging in een achtergestelde buurt werkzaam is, overgeëvalueerd. Het is in dit kader dat de FWB ook de initiatieven en de acties van *'théâtre-action'* – wiens eerste opdracht is ruimte te geven aan de kritische stem van de meest kwetsbaren in het domein van het collectief theater maken – ondersteunt met specifieke budgetten. Dit geldt ook voor de vereniging *'Article 27'*. Haar missie is de culturele participatie van iedereen die in een moeilijke sociale of economische situatie leeft, te bevorderen door te werken aan de kostprijs van het aanbod via een verminderd tarief geldig in Brussel en Wallonië. De vzw herverdeelt de steun van de FWB naar de actoren die hun activiteiten en voorstellingen openstellen voor mensen in armoede.

Het recente decreet dat de wettelijke opdrachten van de culturele centra heeft versterkt – ze zijn onder andere belast met de opdracht bij te dragen aan de uitoefening van de culturele rechten – voorziet daarentegen een verhoging van de minimum financiering door de FWB (in sommige gevallen zouden de gemeenten hun financiële participatie kunnen verhogen, vermits er een pariteitsprincipe van toepassing is op de financiering).

In de Duitstalige Gemeenschap is het budget voor cultuur met ongeveer 30 % gestegen, sinds de invoering van het decreet op de bevordering van cultuur in 2013.

3.3.2. Middelen in functie van de culturele dimensie van armoedebestrijding.

In Vlaanderen krijgen de verenigingen waar armen het woord nemen, die een belangrijke schakel vormen naar cultuur, zowel op lokaal als hoger niveau, te maken met besparingen. Uit een bevraging van het Netwerk tegen Armoede in 2013 blijkt dat de helft van de aangesloten verenigingen een daling van lokale subsidies verwachten, tegenover toegenomen opdrachten¹²⁷. De Vlaamse overheid heeft al bespaard op de subsidies voor het Netwerk tegen Armoede en er ligt een evaluatie van de werkingssubsidies voor de individuele verenigingen in het verschiet. Ook hier wordt gevreesd voor besparingen.

Wallonië heeft de subsidies die het gebruik van *'Article 27'* toelaten, afgeschaft met als argument dat cultuur geen deel uitmaakt van de opdrachten van de sociale sector. Vroeger kon een vereniging die tegelijk erkend was als dienst voor sociale inschakeling en als vereniging voor *'éducation permanente'* en actief was in de gezondheidssector genieten van *'Article 27'* dankzij een samenwerking met de *'relais social'* van de stad. Dat is vandaag niet meer mogelijk.

De federale subsidie voor de participatie en sociale activering van de gebruikers van het OCMW steeg de laatste jaren licht, maar is in 2015 gedaald met 15 %¹²⁸.

Doordat OCMW's in het algemeen minder middelen krijgen, wordt het deel dat normaal naar cultuur zou moeten gaan, gebruikt voor andere doeleinden of op een individuele eerder dan een structurele manier. *"Er zijn geen middelen meer voor cultuur"*, stellen de federaties van OCMW's vast. Het is moeilijk om voorrang voor het recht op cultuur te vragen wanneer er andere rechten zijn die belangrijker lijken voor het overleven van de betrokkenen en waarvoor op korte termijn materiële antwoorden kunnen worden

¹²⁷ Arp, Lesley (27 september 2013). "Armoedeverenigingen extra zwaar belast in 2013", *DeWereldMorgen.be*, <http://www.dewereldmorgen.be/artikels/2013/12/27/armoedeverenigingen-extra-zwaar-belast-in-2013>

¹²⁸ <https://www.dekamer.be/doc/CCRI/pdf/54/ic218.pdf>

aangereikt¹²⁹. Een recente analyse¹³⁰ van de jaarverslagen van de OCMW's aan de POD Maatschappelijke Integratie (POD MI) ter verantwoording van hun activiteiten en uitgaven dankzij het fonds, toont aan dat grote OCMW's eerder collectieve initiatieven ten gunste van de doelgroep ondersteunen en kleinere OCMW's eerder individuele deelnames aan sociale, culturele of sportevenementen. Het is belangrijk regelmatig na te gaan hoe de middelen worden ingezet en welke acties de OCMW's ermee organiseren om het gebruik van de middelen te bewaken. Sinds deze subsidie bestaat, zijn er drie kwalitatieve evaluaties geweest met betrokkenheid van verschillende actoren¹³¹, maar geen enkele sinds het decreet van naam is veranderd.

Ook andere sectoren moeten het met minder middelen doen, wat ten koste gaat van de culturele dimensie van hun acties. Tijdens de bijeenkomsten werd erop gewezen dat de wijk-gezondheidscentra - waar heel wat acties, zoals culturele activiteiten, mogelijk zijn - toegankelijk zijn voor de meest kansarmen. Omwille van

financiële redenen kunnen dergelijke activiteiten echter nauwelijks nog worden gerealiseerd.

Het gebeurt echter ook dat beschikbare middelen onvoldoende worden gebruikt. Zo krijgen de SIS in Wallonië middelen van het Gewest, waarmee langer lopende culturele projecten kunnen worden georganiseerd. Er zijn 60 SIS voor 262 Waalse gemeenten. In sommige gevallen worden de beschikbare middelen helemaal niet gebruikt. Vele OCMW's hebben geen enkele ervaring met zulke projecten en werken vooral 'bij hoogdringendheid'. Ze worden vaak overstelpt met vragen en hebben geen tijd om een meer globale benadering op lange termijn te ontwikkelen, bijvoorbeeld in de vorm van een cultureel project. Dit zijn mogelijke verklaringen. De federatie van OCMW's van de UVCW wil grondiger onderzoeken waarom de beschikbare middelen niet of niet volledig worden gebruikt.

Het is ook zo dat de subsidies zelden structureel zijn en meestal elk jaar opnieuw moeten worden goedgekeurd. Dit geldt onder meer voor de middelen uit het Fonds participatie en sociale activering die elk jaar met een Koninklijk besluit worden toegekend. Soms komt die goedkeuring er pas in de zomer. Omdat de OCMW's niet weten over welk bedrag ze zullen kunnen beschikken, stellen ze de organisatie van de activiteiten uit. Wanneer de bedragen dan eindelijk gekend zijn, wordt het budget soms niet meer opgebruikt.

4. Voorwaarden voor een betere effectiviteit van het recht op cultuur

Op basis van de gevoerde gesprekken kunnen we de voorwaarden definiëren die nodig zijn om mensen in armoede toegang te geven tot het aanbod en de creatie van cultuur. Gezien de specifieke moeilijkheden waarmee zij worden geconfronteerd, lijken in het bijzonder zes voorwaarden belangrijk: een gedeelde visie (4.1.), tijd (4.2.), toegankelijkheid op financieel, geografisch en organisatorisch vlak (4.3.), vrijheid (4.4.), transversaliteit (4.5.) en evaluatie (4.6.). Er bestaat

¹²⁹ Brief van de koepels van de OCMW's binnen de Verenigingen van steden en gemeenten aan Staatsecretaris Maggie De Block betreffende de middelen socio-culturele en sportieve participatie 2013, 21 januari 2013, <http://www.vvsg.be/Lists/Nieuws/Attachments/1732/130121%20-%20Middelen%20socio-culturele%20en%20sportieve%20participatie%202013.pdf>

¹³⁰ POD MI-Maatschappelijke Integratie (2015). "Participatie en sociale activering", *Focus*, nr. 12, http://www.mi-is.be/sites/default/files/doc/mi-is_2015.3_focus_nl.pdf

¹³¹ • Clé, An en Lamia Mechbal (2004). *Rapport betreffende de onderzoeksopdracht inzake toelage aan de OCMW's om de sociale en de culturele participatie en ontplooiing van hun cliënten te bevorderen*, <http://www.mi-is.be/sites/default/files/doc/Sociocultureleparticipatie%20Evaluatierapport%20NL.pdf>

• Vonck, Eva en Nathalie Résimont (2008). *Rapport betreffende de vergelijkende onderzoeksopdracht inzake toelage aan de OCMW's om de sociale, culturele en sportieve participatie en ontplooiing van hun cliënten te bevorderen*, <http://www.mi-is.be/sites/default/files/doc/Studie%20-%20Etude%20NL.pdf>

• Vermeersch, Lode et al. (2012). *Proeven van participatie. Evaluatie van de federale maatregelen ter bevordering van de sociale, culturele en sportieve participatie van OCMW-clieënten, met bijzondere aandacht voor de maatregel ter bestrijding van de kinderarmoede*, http://www.mi-is.be/sites/default/files/doc/z1730685_eind_nl_web.pdf

geen enkele hiërarchie tussen deze voorwaarden. In tegendeel, ze zijn allemaal nauw met elkaar verbonden.

4.1. Gedeelde visie

Om het recht op cultuur voor mensen in armoede te garanderen, is het nodig dat overheden, publieke diensten en mensen in armoede een gedeelde visie hebben waarin het recht op cultuur prioritair is en mensen in armoede een centrale plaats bekleden. Die visie moet in eerste instantie de complexiteit en de verschillende dimensies van het recht op cultuur omvatten. Zo is cultuur een leven lang noodzakelijk, tijdens verschillende levensfasen (vanaf de geboorte tot op hoge leeftijd) en binnen verschillende contexten (op school, binnen het gezin, in de vrije tijd, binnen een zorgvoorziening, in de publieke ruimte...). Cultuurparticipatie kan ook niet los gezien worden van structurele maatschappelijke uitsluitingsmechanismen. Er moet bijvoorbeeld in rekening worden gebracht dat mensen in armoede niet altijd positieve ervaringen hebben met formele leercontexten. Naast het verlagen van drempels in de cultuurtempels en binnen het formele onderwijs is het nodig toegankelijke en meer vrijblijvende culturele initiatieven op te zetten in de nabijheid en vertrouwde context van mensen in armoede. Tot slot moet het volledige continuüm van deelnemen tot deelhebben aan cultuur de nodige aandacht krijgen, waarbij het genieten van cultuur en het zelf actief vorm geven aan cultuur als evenwaardig worden beschouwd.

De gedeelde visie op het recht op cultuur raakt bovendien nauw aan ethiek. Volgens verenigingen waar armen het woord nemen zijn keuzevrijheid en respect essentieel voor de effectiviteit van het recht op cultuur. *“Respect, dat is toegang hebben tot zijn eigen cultuur, dat is de vrijheid hebben om zich uit te drukken.”* Respect betekent vertrekken van de interesses van de betrokkenen zonder hen een ander denkkader op te dringen. Respect betekent ook stigmatisatie voorkomen.

Een medewerker van een OCMW gaf een voorbeeld van een actie die als stigmatiserend

ervaren werd en daardoor helemaal de mist is ingegaan. Mensen in armoede wilden niet deelnemen aan een evenement in het kader van 'Brugge Culturele Hoofdstad' omdat het was voorbehouden voor OCMW-gebruikers. Naar aanleiding hiervan werd het aanbod minder opvallend gemaakt en opengesteld voor alle gesubsidieerde diensten. Door de organisaties die een aanbod deden, te begeleiden en een follow-up te organiseren, konden allerlei opmerkingen over de toegankelijkheid worden verzameld. Dat is gebeurd in een sfeer van vertrouwen waardoor de actoren uit de culturele sector er ook rekening mee hielden.

Een interessant voorbeeld van gedeelde visie op cultuurparticipatie is terug te vinden in de nota's 'Groeien in Cultuur' (-18 jaar)¹³² en 'Doorgroeien in Cultuur' (+18 jaar)¹³³ waarmee de ministers voor Onderwijs, Jeugd en Cultuur van de Vlaamse Gemeenschap de synergie tussen actoren in de drie beleidsdomeinen willen bevorderen. De nota's besteden aandacht aan kwetsbare doelgroepen en zetten hiervoor specifieke maatregelen in de kijker, bijvoorbeeld om de participatie van mensen met een kansarme socio-economische achtergrond te verbeteren bij de hervorming van het deeltijds kunstonderwijs.

4.2. Tijd

Cultuur is een weg, een opeenvolging van stappen. We werken in de tekst de kwestie tijd uit volgens de chronologische volgorde van deze stappen. In werkelijkheid zijn de trajecten van mensen vaak niet lineair. Ook de duurtijd van projecten - die de vraag oproept naar financieringsmogelijkheden - wordt besproken.

¹³² Schauvliege, Joke en Pascal Smet (2012). *Groeien in cultuur. Conceptnota cultuureducatie*, <https://cjsm.be/cultuur/sites/cjsm.cultuur/files/public/conceptnota-groeien-in-cultuur.pdf>

¹³³ Schauvliege, Joke en Pascal Smet (2013). *Doorgroeien in cultuur. Conceptnota cultuureducatie*, <https://cjsm.be/cultuur/sites/cjsm.cultuur/files/public/conceptnota-doorgroeien-in-cultuur.pdf>

- *Vooraf: de tijd om mensen in de grootste armoede te bereiken*

Om mensen in armoede de kans te geven deel te nemen aan het aanbod en de creatie van cultuur, zijn verschillende stappen nodig. Vóór de eigenlijke activiteit, moet naar mensen zelf worden toegegaan om hen warm te maken voor cultuur. Dat vergt vele uren werk die niet in aanmerking worden genomen bij de financiering van de betrokken organisaties. Toch is dit een noodzakelijke stap. De financiering die wordt toegekend op basis van het decreet '*éducation permanente*' bijvoorbeeld, is gekoppeld aan het aantal uren dat er activiteiten worden georganiseerd. Soms moeten er, vóór de eigenlijke activiteiten plaatsvinden, ontmoetingen worden georganiseerd in kleine groepjes (minder dan 5 personen) om mensen in armoede te stimuleren om deel te nemen. In sommige gevallen kunnen deze contacten als 'activiteit' in aanmerking worden genomen. Dit vergt echter een heel complexe verantwoording waardoor het risico ontstaat dat verenigingen niet langer gaan investeren in de begeleiding van de personen die dit het meest nodig hebben.

In vele verenigingen waar armen het woord nemen is cultuur geïntegreerd in de rest van de werking. Via het buurthuis of de kinderwerking of andere, laagdrempelige instapmogelijkheden in de vrije tijd komen mensen in contact met cultuur; er wordt een groepsuitstap of een creatief atelier georganiseerd, de circusschool komt een spelnamiddag begeleiden, mensen vinden elkaar om samen naar het museum te gaan, kinderen stromen door naar de circusschool, er komt een samenwerking met een sociaal-artistiek project tot stand... Dit alles op het tempo van de mensen. Op die manier worden ze uitgenodigd van cultuur te proeven en eraan mee te doen. Deelnemers aan het overleg treden deze manier van werken bij.

- *De tijd om participatie aan het aanbod en de creatie van cultuur mogelijk te maken*

Wanneer mensen in armoede klaar zijn om zich in het culturele leven te wagen, moeten ze eerst het nodige vertrouwen opbouwen om dat ook werkelijk te doen. In het begin zijn velen immers bang te worden veroordeeld omdat ze vaak minachtend worden bekeken. Hoe groter hun armoede, isolement en schaamte, hoe groter hun angst. Daarnaast vraagt het ook tijd om de codes van culturele organisaties via culturele bemiddeling duidelijk te maken. Begeleiding is werkelijk een essentiële dimensie van cultuurparticipatie, waarin echter niet altijd voldoende wordt geïnvesteerd. Bovendien zijn er volgens de deelnemers aan het overleg "*steeds meer middelen nodig om de participatie van kansarmen mogelijk te maken*". De Vlaamse overheid investeert bijvoorbeeld veel in de uitrol van de UiTPAS, die vooral een financiële drempel wegneemt. Verenigingen stellen echter vast dat veel mensen een UiTPAS hebben zonder hem te gebruiken. Velen hebben niet alleen nood aan een financieel duwtje in de rug, maar ook aan extra ondersteuning en begeleiding om de stap naar een cultureel aanbod werkelijk te zetten. Wanneer één drempel, de financiële, wegvalt, worden de andere drempels duidelijker zichtbaar. Een bevraging door het Netwerk tegen Armoede toonde aan dat bijna alle bevroegden met cultuur in aanraking kwamen dankzij een brugfiguur die alert genoeg was om hen over de streep te trekken en te stimuleren om verder te gaan. "*Dat is eigenlijk heel onnozel gekomen, er heeft mij iemand mee gevraagd van de groep en ik ben blijven plakken.*"¹³⁴

Wanneer mensen in armoede de beslissing hebben genomen om deel te nemen, is het vaak nodig om hen tijdens de verschillende stappen van cultuurparticipatie te ondersteunen. Ook dit vraagt tijd.

¹³⁴ Verdoodt, Marijke, *op. cit.*, Citaat van buurthuis 't Lampeke, p. 33, <https://cjsm.be/cultuur/sites/cjsm.cultuur/files/public/conceptnota-doorgroeien-in-cultuur.pdf>

- *De duurtijd van projecten*

Cultuurparticipatie is een weg waar tijd voor nodig is en waarlangs met een zekere regelmaat activiteiten moeten worden aangeboden. Projectfinanciering beperkt in de tijd, houdt het risico in dat deze weg niet volledig kan worden afgelegd, en dat men *“nadien slechter af is dan bij het begin”*.

4.3. Toegankelijkheid

4.3.1. Financiële toegankelijkheid

De deelnemers aan het overleg benadrukten vooral dat het verzekeren van financiële toegankelijkheid, wat een reële drempel is, niet alle moeilijkheden oplost. Het wegwerken van financiële drempels is hoe dan ook een veel gehanteerde strategie. Sommigen pleiten voor volledige kosteloosheid, voor anderen is dat niet noodzakelijk. Tijdens het overleg werden meerdere voorbeelden aangehaald.

De Munt stelt gratis plaatsen ter beschikking voor de opera, vanuit de idee dat de betrokkenen het weinige geld waarover ze beschikken kunnen gebruiken voor het openbaar vervoer of om na de voorstelling iets te drinken. Zo kunnen ze weer zin krijgen om buitenshuis activiteiten te ondernemen. De inschrijvingen, annuleringen en nieuwe toekenningen worden wel op zeer strikte wijze beheerd: de 5000 plaatsen die elk jaar beschikbaar zijn, worden ook daadwerkelijk allemaal benut. Op die manier is het gratis aanbod geen liefdadigheid en ook geen onttrekking van de verantwoordelijkheid. Deze kosteloosheid is echter slechts mogelijk dankzij openbare en private financiële steun.

Bij de OCMW's lopen de praktijken uiteen. Er wordt gestreefd naar een compromis tussen gratis toegang en toegang mits een minimale bijdrage, niet alleen omdat OCMW's ondervinden dat de betrokkenen een bijdrage willen leveren maar ook omdat dit dichter aansluit bij de realiteit: het leven is niet gratis. Het OCMW van Sint-Gillis geeft bijvoorbeeld geen gratis toegang tot culturele activiteiten omdat de betrokkenen aangeven dat

ze dat niet willen. Het OCMW dringt er bij de organisatoren echter wel op aan dat de prijs geen obstakel mag vormen voor deelname aan de activiteit. De stad Antwerpen heeft een vrijetijdspas in de vorm van een A-kaart. Personen met een verhoogde tegemoetkoming kunnen dit laten registreren op hun kaart zodat ze van extra sociale voordelen kunnen genieten. Het OCMW en de verenigingen waar armen het woord nemen werken mee aan dit sociaal luik van de kaart.

De vzw *'Revers'* getuigt over mensen voor wie de prijs van 1,25 euro (*'Article 27'*) voor een ticket nog te hoog is, met name voor personen die geconfronteerd worden met heel wat andere kosten, zoals kosten voor gezondheidszorg.

Bij *'Luttés Solidarités Travail (LST)'* en andere verenigingen die ook erkend worden als CEC, is de toegang tot de activiteiten per definitie gratis. Zelfs een minimale maandelijkse bijdrage is onmogelijk voor mensen met een te klein budget, zoals personen die een leefloon ontvangen of moeten rondkomen met een heel laag salaris.

In 2010 kreeg CultuurNet Vlaanderen van toenmalig minister van Leefmilieu, Natuur en Cultuur de opdracht voor het realiseren van een pilootproject *'Vlaamse vrijetijdspas'*, een pas voor iedereen, met specifieke aandacht voor mensen in armoede. Voor mensen in armoede biedt deze UiTPAS extra kansen om te participeren aan het cultureel aanbod. De UiTPAS hanteert immers een aangepast kantsentatief voor mensen in armoede. Daarnaast worden bestaande toeleidingsinitiatieven op elkaar afgestemd. De UiTPAS bestaat reeds in verschillende Vlaamse steden en in Brussel (Paspardoe) en wordt verder uitgerold.

Vele sociale tegemoetkomingen om cultuur voor mensen in armoede financieel toegankelijk te maken, zijn gebaseerd op criteria zoals: gebruiker zijn van het OCMW (Fonds voor participatie en sociale activering), verhoogde tegemoetkoming (A-pas), recht hebben op maatschappelijke integratie (criterium voor subsidiebedrag lokale netwerken), criteria die lokaal bepaald worden (UiTPAS)... De doelgroep voor wie cultuur ontoegankelijk is omwille van financiële redenen is

echter moeilijk af te bakenen. Vele gehanteerde criteria blijven mensen de toegang tot cultuur ontzeggen. Tijdens het overleg wordt ervoor gepleit om ruime criteria te gebruiken waarbij rekening wordt gehouden met de persoonlijke situatie van mensen, bijvoorbeeld hoge gezondheidskosten, in schuldbemiddeling of budgetbegeleiding zijn... Zo verhuizen mensen in armoede ook vaak, maar blijven een beroep doen op de diensten van de armoedevereniging waar ze eerst woonden. Dit kan problemen opleveren voor de gehanteerde tegemoetkomingen. Daarnaast stellen verschillende deelnemers aan het overleg vast dat ook steeds meer mensen die geen steun krijgen van het OCMW moeilijkheden ondervinden om de toegangsprijs voor een culturele activiteit te betalen.

4.3.2. Geografische toegankelijkheid

De mobiliteit van mensen in armoede is vaak beperkt, in heel wat gezinnen is er geen auto en vaak zelfs geen fiets. Het openbaar vervoer is voor hen erg belangrijk, maar schiet tegelijkertijd tekort. Omdat bus- en treinverbindingen 's avonds of in het weekend te beperkt zijn, is het onmogelijk om een avondvoorstelling bij te wonen of naar de film te gaan. Hetzelfde probleem stelt zich voor sommige musea waarvan de toegang gratis is op zondag. Het probleem is dat er dan zo goed als geen openbaar vervoer is en dat de musea ontoegankelijk blijven voor vele mensen.

Verenigingen waar armen het woord nemen organiseren soms groepsuitstappen. Samen ergens naartoe gaan, verlaagt niet alleen de drempel en haalt mensen uit hun isolement, maar maakt het ook mogelijk om het vervoer samen te regelen. Er bestaan verschillende interessante initiatieven. Zo kunnen organisaties in Vlaanderen die werken met mensen in armoede en gevestigd zijn in een gemeente zonder lokaal netwerk vrijetijdsparticipatie bij het Fonds Vrijetijdsparticipatie terecht voor een financiële tussenkomst voor alle activiteiten binnen het gesubsidieerde aanbod cultuur, jeugd en sport. Het Fonds komt ook tussen in de vervoersonkosten, reservatiekosten en de kosten voor babysit en zet zo in op diverse drempels naar

participatie. In de FWB hebben de '*Tournées Arts et Vie*' sinds meer dan veertig jaar de verspreiding van het artistiek aanbod (binnen de podiumkunsten) in plaatsen over heel Brussel en Wallonië aangemoedigd, door in te grijpen in de kostprijs van de voorstellingen voor de actoren. Van bij de start had dit beleid een dubbele inzet om enerzijds dat publiek te bereiken dat zich uitgesloten voelt door de traditionele culturele huizen en om anderzijds hun toegang tot cultuur financieel gemakkelijker te maken. De algemene beperking van budgetten heeft er niettemin toe geleid dat vele actoren hun publiek niet kunnen laten genieten van deze interventie. Deze benadering – toegankelijke prijzen en decentralisatie naar plaatsen dichtbij de mensen – is kenmerkend voor de verspreidingsprincipes van voorstellingen van '*théâtre-action*' en van voorstellingen voor een jong publiek, evenals van onlangs erkende disciplines zoals verhalen en kunst van de straat. Ze maakt deel uit van de prioriteiten die worden aanbevolen in de oriënteringsnota van de huidige minister van Cultuur¹³⁵.

4.3.3. Organisatorische toegankelijkheid

Om mensen in armoede de mogelijkheid te bieden om aan de creatie van cultuur deel te nemen, moet er ook op organisatorisch vlak een grote flexibiliteit aan de dag worden gelegd. Zo leggen verschillende vzw's die erkend zijn als CEC in de FWB en die met kansarmen samenwerken, uit dat de deelnemers zich niet systematisch moeten inschrijven en dat ze niet noodzakelijk regelmatig aanwezig moeten zijn. De activiteiten worden georganiseerd in ruimten waar de deelnemers zich op hun gemak kunnen voelen zodat ze hun expressie en creativiteit de vrije loop kunnen laten. Soms worden er ook activiteiten in hun eigen leefomgeving georganiseerd, wanneer het voorziene lokaal een obstakel vormt voor hun deelname.

¹³⁵ Milquet, Joëlle (2015). *Note d'orientation. Pour une politique théâtrale renouvelée*, <http://www.joellemilquet.be/wp-content/uploads/2015/07/Note-J.-Milquet-Pour-une-politique-th%C3%A9%C3%A2trale-renouvel%C3%A9e-Juillet-2015.pdf>

4.4. Vrijheid

Zonder een persoonlijke, vrijwillige betrokkenheid kunnen we niet spreken van culturele ontplooiing (waarvan sprake in artikel 23 van de Grondwet). *"We kunnen en mogen niet kiezen in de plaats van de betrokkenen. We mogen de toegang tot het aanbod en de creatie van cultuur niet beperken tot cultuur met een grote C."* Eén van de voorwaarden voor keuzevrijheid is een divers aanbod. Ook de amateurkunsten, sociaal-artistieke projecten en *'théâtre-action'* bieden bijvoorbeeld mogelijkheden.

Er leven heel wat mensen in armoede en hun situaties lopen vaak sterk uiteen. Het is dus niet wenselijk om hen zonder enige flexibiliteit in projecten in te sluiten. Vrijheid is een cruciale factor die een zekere ruimte om te experimenteren veronderstelt. Zo vonden de deelnemers aan het overleg het belangrijk dat mensen in armoede een fysieke plek in hun nabijheid hebben waar ze elkaar kunnen ontmoeten en op een laagdrempelige manier actief met cultuur kunnen bezig zijn.

Net omwille van de vrije ruimte die cultuur kan bieden aan mensen in armoede is het heel belangrijk om mensen vrijheid te geven in hun cultuurbeleving. Soms wordt die vrijheid subtiel ingeperkt door *gatekeepers* in de culturele en sociale sector die voor mensen in armoede bepalen wat goede cultuur is. Hierdoor wordt soms eenzijdig een aanbod geselecteerd of gecreëerd dat niet meteen beantwoordt aan hun verwachtingen en keuzes. Terwijl mensen in armoede ook zelf wel, net zoals andere cultuurconsumenten en -makers, kunnen bepalen wat voor hen cultuur is. Belangrijk is dat cultuur niet opgelegd of verplicht wordt, maar iets is wat je graag doet en waar je plezier aan beleeft.

4.5. Transversale benadering

4.5.1. Samenwerking tussen sectoren

Bij de effectiviteit van het recht op cultuur spelen actoren uit verschillende sectoren een rol en zijn

verschillende beleidsniveaus betrokken. Beleidsmakers, maar ook praktijkwerkers, denken en handelen in sectorspecifieke decreten en regelgeving. De dynamische realiteit, en al zeker de complexe situatie van mensen in armoede, laat zich echter moeilijk vangen in deze hokjes. Een sectoroverschrijdende aanpak is bovendien nodig omdat mensen in armoede in verschillende sectoren uit de boot vallen. De betrokkenen bij het overleg hebben op verschillende knelpunten van deze opdeling gewezen en hebben ook mogelijke synergieën geopperd. Tijdens de gesprekken stonden de relaties tussen de culturele sector en de sociale sector centraal. Ook het onderwijs kwam ter sprake maar er was onvoldoende tijd voor een dialoog met de actoren uit deze sector. Hetzelfde geldt voor de gezondheidssector. Merk op dat de relatie tussen cultuur en onderwijs een prioriteit is in de Duitstalige Gemeenschap, via het programma *'Kultur macht Schule'* (cultuur maakt school), werd recent een instrument voor culturele bemiddeling gelanceerd. Een samenwerking tussen cultuur en onderwijs verbindt de culturele bemiddeling en culturele educatie en maakt voor alle leerlingen een gelijke toegang tot cultuur mogelijk.

- *Samenwerking tussen culturele en sociale actoren*

De culturele instellingen zeggen dat ze er onvoldoende in slagen om een kansarm publiek te bereiken en dat dit publiek zich ook niet uit zichzelf tot hen richt. Sociale organisaties stellen vast dat ze vaak onvoldoende tijd en ruimte hebben om de hefboomen die ze gebruiken om mensen naar cultuur toe te leiden, te diversifiëren naargelang de noden en de kenmerken van hun publiek. Een bundeling van verschillende expertises – rekening houdend met deze van mensen in armoede – is noodzakelijk om mensen in armoede te bereiken. Tijdens het overleg werden enkele voorbeelden uitgewisseld.

Het Museum voor Schone Kunsten (programma *'Sesam – Museum, open u'*) werkt samen met *'Lire et Ecrire'* dat alfabetiseringsactiviteiten coördi-

neert, met armoedeverenigingen en andere organisaties.

Partnerschap staat centraal in de actie van de vereniging 'Article 27' in Wallonië en Brussel, omdat ze steunt op een dubbel netwerk van culturele en sociale partners. De culturele partners (861 in 2014) zijn culturele organisaties van alle soorten die hun deuren openen voor de gebruikers van tickets van 'Article 27': bioscoop, theater, culturele centra, musea.... De sociale partners (865 in 2014) zijn organisaties die direct in contact staan met het doelpubliek. Hun taak is mensen te sensibiliseren en te begeleiden naar de instrumenten en acties voorgesteld door 'Article 27' (culturele uitstappen en acties, verspreiding van tickets en programma's...). Het zijn voor een groot deel OCMW's maar ook alfabetiseringsprojecten, onthaalhuizen, jeugdverenigingen, vormingscentra, organisaties voor geestelijke gezondheid, onthaalcentra voor asielzoekers. De vzw 'Article 27' merkt echter op dat er een gebrek aan ruimte is om het sociaal werk via een culturele insteek aan te pakken: *"Zoals elders moet cultuur op het sociaal domein een gevecht leveren om z'n strepen te winnen. Inderdaad, het beheer van het partnerschap Article 27 wordt regelmatig gedragen door één werknemer binnen de instelling. Deze werknemer heeft als opdracht om zijn collega's te sensibiliseren maar zonder hiërarchische legitimiteit. Bijgevolg is het vaak slechts een klein deel van het publiek dat de informatie en begeleiding ontvangt. Bovendien is het risico om het partnerschap te zien instorten bij het vertrek van de werknemer reëel. Sociaal werkers die culturele projecten leiden binnen hun instelling zien hun werk ook zwart gemaakt of gemarginaliseerd door hun collega of leidinggevende."*¹³⁶

Er bestaan gerichte initiatieven die ernaar streven categorisering te vermijden en verbindingen te

creëren tussen enerzijds de culturele sector en anderzijds verschillende sectoren die in het bijzonder geraakt zijn door indirecte effecten van armoede, namelijk de gevangenissen, de bijzondere jeugdzorg, de justitiehuizen (begeleiding van voorwaardelijke invrijheidsstellingen).

In Vlaanderen onderhandelt het Fonds Vrijtijds participatie met commerciële en gesubsidieerde vrijetijdsaanbieders democratische prijzen voor mensen in armoede en biedt het financiële tussenkomsten voor culturele-, jeugd- en sportactiviteiten aan. Lokale sociale organisaties die lid zijn van het Fonds kunnen tussenkomsten aanvragen voor mensen in armoede. Zo'n lidmaatschap is kosteloos.

Met middelen voor een participatieproject werkten armoedevereniging De Schakel, cultuurcentrum De Kollebloem, de Puurse bibliotheek en het OCMW geruime tijd samen om meer mensen in armoede te laten genieten van cultuur en vrije tijd. Het project Om-armen zette met verschillende activiteiten het thema armoede in de kijker, nodigde iedereen uit om even stil te staan bij armoede en riep op tot solidariteit. 'Armoede' in alle vormen en facetten vormde de rode draad doorheen de seizoenenprogramma 2012-2013 van CC De Kollebloem. Diverse voorstellingen, films, een sobere maaltijd, een literair ontbijt, een tentoonstelling plaatsten het thema in de kijker. Uit het project Om-armen groeide onder meer een theatervoorstelling en fototentoonstelling rond straatmuzikanten en de brochure 'Thuis in de bib'. Hier vertellen mensen in armoede in hun eigen woorden welke drempels ze ervaren bij een bibliotheekbezoek en worden goede praktijken van andere bibliotheken toegelicht.

De deelnemers aan het overleg benadrukten de noodzaak om samen te werken met verenigingen waar armen het woord nemen.

• De plaats van cultuur binnen het OCMW

Tijdens het overleg ging het ook over de plaats die binnen de OCMW's aan cultuur wordt gegeven of gelaten. De OCMW's zijn inderdaad belast met de

¹³⁶ Uittreksel uit het artikel van De Smet, François (2009). "La démocratisation de l'accès à la culture – de la théorie à l'épreuve empirique" in Marc Verdussen, *Les droits culturels et sociaux des plus défavorisés*, Brussel, Bruylant, vervuldigd en geactualiseerd door Article 27 Wallonie op vraag van het Steunpunt Armoedebestrijding in het kader van het overleg.

opdracht om iedereen in staat te stellen om op een menswaardige manier te leven. In dit opzicht zijn ze belangrijke partners voor de culturele actoren om de effectiviteit van het recht op cultuur te garanderen.

De federaties van de OCMW's zijn het ermee eens dat ze mee de effectiviteit van het recht op cultuur moeten garanderen gezien hun wettelijke opdracht. Maar doordat het takenpakket van het OCMW steeds groter wordt en er steeds meer mensen komen aankloppen, worden de beschikbare middelen de facto beperkter en wordt het uiterst moeilijk om in samenwerking met actoren uit de culturele sector te investeren. *"In plaats van enkel bijkomende inspanningen van de OCMW's te vragen, moet er aan partnerschappen met alle overheden worden gedacht"*, zeggen de federaties van de OCMW's in Vlaanderen en Wallonië.

Toch zijn er mogelijkheden om lokaal de expertise van het OCMW en andere partners te bundelen. In Vlaanderen kunnen alle steden en gemeenten in het kader van de lokale netwerken vrijetijdsparticipatie bijkomende middelen ontvangen om de vrijetijdsparticipatie van mensen in armoede te bevorderen, wanneer ze samenwerken met verenigingen waar armen het woord nemen. Lokale netwerken zijn transversaal en bieden de kans om de sectorale verkokering in sport, cultuur, jeugd, welzijn te overstijgen.

Het Brugse Netwerk Vrijetijdsparticipatie bijvoorbeeld heeft verscheidene partners - waaronder het stadsbestuur, het OCMW, verschillende armoedeverenigingen en hulpverleningsorganisaties - die regelmatig deelnemers inschrijven voor activiteiten of gebruik maken van de tegemoetkomingen die door het netwerk geboden worden. De initiatieven om vrijetijdsparticipatie te stimuleren, kunnen worden opgesplitst in twee luiken: de zuiver financiële maatregelen en de initiatieven waarbij meer aandacht is voor begeleiding en toeleiding. Elke maand wordt een programmaboekje opgemaakt met het vrijetijdsaanbod. Dit boekje wordt verspreid aan een netwerk van armoede-

verenigingen, welzijnsorganisaties en individuele gebruikers. Bij de activiteiten zelf wordt persoonlijke begeleiding voorzien vanuit het OCMW. Het OCMW is het verbindingspunt tussen zowel cultuuraanbieders als welzijnsorganisaties en vrijetijdsdiensten.

Sommige Waalse OCMW's, voornamelijk de grotere, beschikken over een *'réfèrent culturel'*. Dat is heel interessant maar lost niet alles op. Eén van hen legde uit dat de grootste moeilijkheid voor haar was om haar collega's te overtuigen om gebruikers naar haar door te sturen. Velen staan niet open voor cultuur. *"We hebben geprobeerd om de maatschappelijk werkers van het OCMW te mobiliseren, maar ze antwoorden dat cultuur bijkomstig is. De maatschappelijk werkers zien het nut van mijn werk als cultureel aanspreekpunt niet."* Het is voor maatschappelijk werkers moeilijk om gebruikers op cultureel vlak te helpen omdat ze daar niet op voorbereid werden, niet tijdens hun opleiding en niet tijdens hun professionele vorming.

Bovendien wijzen een aantal verenigingen waar armen het woord nemen erop dat wanneer mensen afhankelijk zijn van diensten, ze niet langer vrij zijn. Dat is nog meer het geval wanneer de diensten, zoals de OCMW's tegenwoordig, onder druk staan. Zo getuigde iemand dat de OCMW-assistente suggereerde om het internetabonnement op te zeggen om andere stijgende kosten te compenseren. Het is echter net het internet dat toegang biedt tot informatie over cultuur, mobiliteit, rechten... De verenigingen leggen uit dat het begrip 'sociaal' tegenwoordig wordt geassocieerd met controles en sancties terwijl cultuur meer wordt geassocieerd met vrijheid. *"Het OCMW is de laatste strohalm voor een menswaardig bestaan; dat valt moeilijk te rijmen met een plek voor vrije expressie."* Het is dus niet wenselijk dat sociale instanties het monopolie krijgen over alles wat mensen in armoede aangaat. De verenigingen benadrukken dat ze hiermee geenszins de kwaliteit van het werk van sociale actoren in vraag stellen, al betreuren ze wel dat sommige onder hen van mening zijn dat mensen in armoede geen cultuur nodig hebben.

Wanneer we uitgaan van de sociaal emanciperende opdracht van de OCMW's, kan het wel interessant zijn om met hen samen te werken op het vlak van cultuur. Dat kan ook hun relatie veranderen met de mensen die er komen aankloppen. Tijdens het overleg werd opgemerkt dat ook de cultuursector niet steeds de vrijheid van mensen in armoede respecteert, aan wie men soms een aanbod voorstelt dat door anderen goed voor hen geacht wordt.

- *Het sociale in cultuur*

De Franstalige verenigingen waar armen het woord nemen zijn daarentegen heel opgetogen over het feit dat armoedebestrijding vaak wordt gezien als een taak die onlosmakelijk deel uitmaakt van het cultuurbeleid. Sommige socio-culturele actoren worden gefinancierd via het cultuurbudget van de FWB: ze hebben een wettelijke opdracht die tegelijk als sociaal en cultureel wordt bestempeld. Ze verwezen naast het decreet aangaande 'éducation permanente' met name naar het decreet aangaande de CEC's, die moeten instaan voor sociale en culturele emancipatie. Ook het decreet aangaande de 'centres culturels' en de openbare bibliotheken geven deze instellingen een dubbele opdracht die aan twee aspecten van armoede raakt, met name het culturele en het sociale. Wat het strikt artistieke domein betreft – op de kruising van de formele cultuur, van de creatie en het sociaal burgerschap – moet het uitvoeringsbesluit van het decreet op de podiumkunsten, van toepassing op 'théâtre-action', vermeld worden. In Vlaanderen worden verenigingen waar armen het woord nemen hoofdzakelijk door Welzijn gesubsidieerd. Sommige verenigingen zoals Welzijnsschakels zijn ook erkend als socio-culturele vereniging en worden eveneens door Cultuur gefinancierd. Voor alle verenigingen is het mogelijk om via het Participatiedecreet middelen te vragen voor cultuurparticipatie van kwetsbare groepen.

Actoren die op de kruising van verschillende sectoren werken, geven aan dat dit verwarring kan doen ontstaan. Zo wordt de vzw 'Revers'

bijvoorbeeld erkend als vereniging voor 'éducation permanente' maar ook als vereniging voor sociale inschakeling, wat twee heel verschillende zaken zijn. Daarnaast heeft ze ook een link met de gezondheidssector. Uitgaande van deze complexiteit kunnen we stellen dat er nood is aan een transversaal platform, aan een overleg waarin dit hybride gegeven wordt aanvaard en waarin de bestaande tegenstellingen worden overbrugd. *"De versnippering is enorm, wat jammer is omdat er overal wel iets te leren valt. We werken met mensen die rechten hebben; die kun je toch niet in verschillende stukjes gaan helpen. De politiek doet te vaak dingen die alles maar kleiner maken."*

Hoewel het in de praktijk vaak moeilijk is om samen te werken, gaven de deelnemers aan het overleg heel wat voorbeelden van samenwerking tussen sectoren: verhalenvertellers trainen kinderbegeleiders in de crèches; bussen van de gemeente brengen kinderen na de schooluren naar de kunstacademie; in Waals-Brabant hebben actoren uit de sociale en de culturele sector, die elkaar vooraf nauwelijks kenden, gedurende twee jaar samengewerkt en een Handvest opgesteld; op een camping met permanente bewoning worden creatieve ateliers georganiseerd op vraag van de ouders: één van hen wilde graag boeken lezen met de kinderen. Er werd contact opgenomen met een bibliotheek waarvan de medewerkers naar de buurt zijn gekomen. Er werden ook voorbeelden gegeven van meer formele samenwerkingen: een regelmatige aanwezigheid van een afvaardiging van mensen in armoede tijdens een culturele raad en een raad van bestuur van een culturele vereniging, zodat ook aandacht kan worden geschonken aan andere zaken dan degene waarop door de culturele actoren wordt gewezen; een conventie tussen verschillende sectoren die de grenzen van de ene en de andere verheldert.

Voor de deelnemers aan het overleg bestaan er te veel kleine, losse maatregelen en is er een gebrek aan samenhang. Er moet een kader worden gecreëerd dat een transversale benadering stimuleert, dat relaties tussen de sectoren makkelijker maakt, dat *bottom-up* initiatieven in de

hand werkt. Het is de taak van de overheid om een dergelijk kader uit te werken.

4.5.2. Relaties tussen beleidsniveaus en tussen Gemeenschappen

Een integrale benadering van cultuur voor mensen in armoede vraagt niet enkel een transversale aanpak maar ook een aanpak over alle beleidsniveaus heen. Cultuur als grondrecht doet een appèl aan alle beleidsniveaus in België. Het overleg stelt echter een gebrek aan coherentie vast tussen de verschillende beleidsniveaus. Wanneer bijvoorbeeld vanuit een verschillende visie maatregelen worden genomen door de federale en lokale overheid, werkt dat contraproductief.

Sommige deelnemers aan het overleg vrezen dat de verandering in de controle op het gebruik van de federale subsidie om participatie en sociale activering te stimuleren, een negatieve impact zal hebben op de samenwerking op lokaal niveau met andere partners uit cultuur of welzijn. Als het OCMW cultuurparticipatie moet stimuleren onder de noemer van activering, komen ze wellicht op gespannen voet te staan met emancipatorische doelstellingen van armoedeverenigingen en/of cultuureducatieve doelstellingen vanuit de cultuursector. De eigen doelstellingen van het OCMW dreigen voorop te komen staan waardoor de samenwerking naar het achterplan wordt geschoven. Het zijn deze contraproductieve effecten die ervoor zorgen dat het recht op cultuur niet of onvoldoende gerealiseerd kan worden.

Ook in het kader van de decentralisatie van bevoegdheden geven deelnemers aan het overleg aan dat sturing vanuit hogere overheden belangrijk is om het recht op cultuur te realiseren. Ze vinden dat de verschillende beleidsniveaus het eens moeten worden over één gemeenschappelijke visie, één rode draad om zo tot coherente wetteksten en initiatieven te komen. Verder moeten deze overheden zorgen voor een stabiel evenwicht tussen een algemeen kader op het hoogste niveau en een grote flexibiliteit op lokaal niveau.

Het is hoog tijd om te benadrukken dat cultuur een recht is. Dat is het uitgangspunt om tot een gemeenschappelijke visie te komen. *“Het recht op cultuur vertaalt ethische waarden naar het juridische niveau: emancipatie van individuele personen, versterking van de sociale banden, sociale rechtvaardigheid, ontwikkeling van vaardigheden en strijd tegen ongelijkheid.”*¹³⁷ Het nieuwe decreet op de 'centres culturels' Centra in de FWB bijvoorbeeld werkt het recht op cultuur in de hand. Dit decreet legt het accent op de noodzaak van samenwerking met andere culturele en/of sociale actoren om de uitoefening van het recht op cultuur voor iedereen mogelijk te maken. Daarom willen de 'centres culturels' zich onder andere aansluiten bij de activiteiten die de OCMW's organiseren voor mensen in armoede, meer in het bijzonder in het kader van de subsidie voor participatie en sociale activering. Maar de relatie tussen het federale niveau, dat de OCMW's een zekere oriëntatie geeft via het Fonds, en het niveau van de Gemeenschappen, zorgt voor ongerustheid. Het decreet van de FWB bevestigt opnieuw het recht op cultuur. Kan een dergelijk decreet het federale beleid beïnvloeden? De 'centres culturels' moeten een cultureel vijfjarenplan indienen waarin een samenwerking met de OCMW's wordt aangeboden. Maar wat de OCMW's met de beschikbare middelen mogen doen, wordt op het federale niveau beslist. Met name activering is een trend die een impact heeft op de cultuur, die deze laatste in vraag stelt (punt 3.2.1). *“Niet alleen het feit dat er niet in elk OCMW een cultureel aanspreekpunt is, vormt een probleem. Ook het feit dat de federale wet niet werkt, is problematisch. Hoe worden de middelen ingezet?”*

Ook de samenwerking tussen Gemeenschappen is wenselijk volgens de deelnemers aan het overleg

¹³⁷ Romainville, Céline (2011). *Les droits culturels : un nouveau référentiel pour les Centres culturels ?*, Observatoire des Politiques culturelles, 2011, p.5, http://www.opc.cfwb.be/index.php?eID=tx_nawsecuredl&u=0&g=0&t=1444821161&hash=0b1f802dabe1435132a816b95ac2b5ca8b62f580&file=fileadmin/sites/opc/upload/opc_super_editor/opc_editor/documents/pdf/droits_culturels.pdf. Cité dans l'exposé des motifs du Décret relatif aux Centres culturels.

omdat ze nuttige uitwisselingen toelaat om voortgang te boeken naar een grotere effectiviteit van het recht op cultuur voor iedereen.

4.6. Evaluatie

De effectiviteit van het recht op cultuur garanderen, vraagt een permanente waakzaamheid, des te meer daar dit recht als minder fundamenteel dan de andere dreigt te worden beschouwd. Evaluatie is een noodzakelijk instrument om deze waakzaamheid vorm te geven.

Mensen in armoede, ook zij die aan geen enkele culturele activiteit deelnemen, zijn onontbeerlijk om de effectiviteit van het recht op cultuur te evalueren. Zo kan de UiTPAS bijvoorbeeld positief geëvalueerd worden op basis van het groot aantal personen dat er één bezit; maar we weten dat vele mensen in armoede hem niet gebruiken. De redenen onderzoeken van deze kloof tussen het bezit en het gebruik van een UiTPAS maakt integraal deel uit van de evaluatie.

De evaluatie van de mogelijke impact van maatregelen in andere domeinen, op de uitoefening van het recht op cultuur, welk ook het beleidsniveau is dat de maatregel neemt, is noodzakelijk. Zo kan de grotere voorwaardelijkheid van de uitkeringen tot gevolg hebben dat de participatie aan culturele activiteiten verplicht wordt - waardoor het idee cultuur onrecht wordt aangedaan - of dat het recht op cultuur naar de achtergrond wordt verschoven zoals vermeld bij het activeringsbeleid.

Aanbevelingen van het Steunpunt op basis van het overleg

1. Prioriteit geven aan het recht op cultuur

- Het recht op cultuur op de agenda zetten van een Interministeriële Conferentie Integratie in de Maatschappij om opnieuw te bevestigen dat cultuur een grondrecht is, even essentieel als alle andere grondrechten en om een verklaring van een gedeelde visie uit te werken over het verband tussen armoede en cultuur. Deze verklaring ruim verspreiden om de publieke opinie te sensibiliseren.
- Het recht op cultuur voor iedereen uitdrukkelijk opnemen in de wetgevende teksten - zowel van de federale overheid als van de gefedereerde entiteiten - waarin cultuur vermeld wordt.
- De effectiviteit van het recht op cultuur garanderen door de noodzakelijke publieke financiering te voorzien en door indicatoren te bepalen om de vooruitgang en de teruggang te evalueren en om - indien nodig - de maatregelen en voorzieningen aan te passen. In de evaluatie een indicator opnemen die toelaat na te gaan of cultuur niet geïnstrumentaliseerd wordt in functie van andere doelen.

2. Versterken en ontwikkelen van instrumenten die de culturele expressie, creatie en participatie bevorderen

- Bij de bepaling van criteria voor de projectmatige en structurele erkenning en subsidiëring van zowel armoedeorganisaties als cultuuraanbieders rekening houden met de tijd die nodig is om mensen in armoede actief cultuur te laten creëren en om hen op maat te begeleiden gedurende dit hele proces.
- De actieve cultuurparticipatie van mensen in armoede aanmoedigen in de welzijnssector, het onderwijs en het volwassenenonderwijs, en het ruime cultuurbeleid - van het sociaal-cultureel werk tot de kunstensector.

- De gezamenlijke culturele creatie door mensen in armoede inschrijven in de wetgevende teksten betreffende de kunsten – amateurkunsten en professionele kunsten – opdat ze als dusdanig erkend wordt.

3. Het cultuuraanbod voor iedereen toegankelijk maken

- Voldoende publieke financiering voorzien voor culturele activiteiten opdat ze voor iedereen financieel toegankelijk zijn.
- Rekening houden met de kosten verwant aan de toegangsprijs (traject, kinderopvang,...) in de maatregelen om cultuur voor iedereen betaalbaar te maken.
- Meer investeren in de begeleiding van personen die genieten van de maatregelen om culturele activiteiten financieel toegankelijk te maken.
- Een toegankelijk aanbod voorstellen met respect voor de diversiteit van de bevolking en voor ieders keuzevrijheid.
- Bij het opstellen van de criteria die gebruikt worden om te bepalen wie recht heeft op sociale tarieven voor cultuurparticipatie, rekening houden met de diversiteit van situaties waarin mensen in armoede en bestaansonzekerheid leven.

4. Bijzondere aandacht schenken aan mensen in grote armoede

- Investeren in maatregelen die bijkomende steun en begeleiding geven aan mensen in grote armoede, in het bijzonder in proactieve inspanningen om hen op te zoeken in hun leefomgeving.
- Samen met de betrokken mensen oplossingen zoeken voor de drempels die ze ervaren (analfabetisme, mobiliteit,...).
- Garanderen dat geen enkel kind wordt uitgesloten van culturele activiteiten op school, ook niet in het beroepsonderwijs of het bijzonder onderwijs.

5. Investeren in opleiding

- De sensibilisering rond het belang van cultuur voor iedereen – in het bijzonder voor mensen in armoede – inschrijven in de programma's van de initiële opleiding en permanente vorming voor beroepskrachten uit de sociale sector; beroepskrachten uit de culturele sector opleiden om te werken met mensen in armoede (bijvoorbeeld verkeerde beeldvorming van mensen in armoede tegengaan) en hen informeren over de werking van sociale organisaties zoals OCMW's. Samen met verenigingen waar armen het woord nemen over deze vorming nadenken.
- In de opleiding van het personeel van culturele instellingen (onthaalpersoneel, bewaker, animator,...) de vorming rond het onthaal van mensen in armoede ontwikkelen en ondersteunen met bijzondere aandacht voor het vermijden van elk risico tot stigmatisering.

6. Een transversale benadering van cultuurparticipatie aanmoedigen

- De vraag naar samenhang en harmonisatie tussen enerzijds de federale bevoegdheden die een impact hebben op het recht op cultuur van iedereen en anderzijds de bevoegdheden voor cultuur van de gefedereerde entiteiten op de agenda van een Interministeriële Conferentie Integratie in de Maatschappij zetten.
- De creatie van een platform tussen de Gemeenschappen (Vlaanderen, Federatie Wallonië-Brussel en de Duitstalige Gemeenschap) over de culturele dimensie van armoedebestrijding op de agenda van een Interministeriële Conferentie Integratie in de Maatschappij zetten. Het Steunpunt Armoedebestrijding, Demos en Culture & Démocratie met een dergelijke opdracht belasten.
- Meer bruggen creëren tussen verschillende sectoren zoals cultuur en welzijn/ armoedebestrijding - zowel op niveau van het beleid (bijvoorbeeld: interministerieel akkoord, wettelijke opdrachten) als in de praktijk (bijvoorbeeld: lokaal overleg, brugfiguren, lerende netwerken, gezamenlijke projecten) als

tussen beroepskrachten (opleiding, intervisiemomenten) – en hierbij veel ruimte voor experiment voorzien.

- Ex ante evalueren van de mogelijke impact op de effectiviteit van het recht op cultuur voor mensen in armoede van maatregelen die in andere domeinen worden genomen, welk ook het beleidsniveau is dat de maatregel neemt (federaal, gemeenschap of lokaal).

7. Een structurele benadering van cultuurparticipatie aanmoedigen

- In een langetermijnperspectief op cultuurparticipatie investeren in duurzame initiatieven.
- Werk maken van een structureel fonds voor de cultuurparticipatie van OCMW-gebruikers in plaats van een financiering op basis van een koninklijk besluit dat jaarlijks goedgekeurd moet worden.
- De federale steun aan de initiatieven van de federale culturele instellingen – die bijdragen aan de toegankelijkheid van het culturele aanbod – behouden en ontwikkelen.

8. De toepassing evalueren van het Koninklijk Besluit houdende maatregelen ter bevordering van de participatie en sociale activering van de gebruikers van de dienstverlening van de OCMW's.

- De benaming wijzigen van het Koninklijk Besluit over de maatregelen ter bevordering van de participatie en sociale activering van de gebruikers van de dienstverlening van de OCMW's opdat de titel de inhoud van het Besluit correct weergeeft en ondubbelzinnig aan de OCMW's - die het moeten toepassen - aangeeft dat het ondersteunen van cultuurparticipatie deel uitmaakt van hun opdracht.
- De manier evalueren waarop het Koninklijk Besluit over de maatregelen ter bevordering van de participatie en sociale activering van de gebruikers van de dienstverlening van de OCMW's wordt toegepast en in het bijzonder de impact van de naamsverandering op de

wijze waarop de OCMW's het hernoemde Fonds aanwenden.

9. Behouden van een bovenlokaal kader voor cultuurparticipatie in Vlaanderen

In het kader van de overheveling van bevoegdheden naar het lokaal niveau blijft er nood aan een hanteerbaar Vlaams beleids- en kwaliteitskader voor de relatie met lokale besturen met daarin een garantie voor cultuurparticipatie, een zichtbare toewijzing van middelen voor sociaal en cultureel beleid, duidelijke procedures voor de inspraak van mensen in armoede en een scherpere monitoring en evaluatie van gemeenten vanuit de Vlaamse Gemeenschap.

Deelnemers aan het overleg

- Action et Recherche Culturelles (ARC)
- Article 27 Bruxelles
- Article 27 Wallonie
- Association des Centres culturels de la Communauté française (ACC)
- ATD Vierde Wereld / ATD Quart Monde
- Buurtwerk 't Lampeke
- CPAS St Gilles
- Culture & Démocratie
- Demos
- Fédération des CPAS de l'Union des Villes et des Communes de Wallonie (UVCW)
- Fédération Pluraliste des Centres d'Expression et de Créativité
- Kinderrechtencoalitie Vlaanderen
- Koninklijke Muntscouwburg - Een brug tussen twee werelden / Théâtre Royal de la Monnaie – Un pont entre deux mondes
- Koninklijke musea voor Schone Kunsten van België - Sesam – Museum, open u / Musées royaux des Beaux Arts - Sésame - Musée sur Mesure
- Lasso - Brussels netwerk voor cultuurparticipatie en cultuureducatie
- Les Ateliers populaires
- Lire et écrire Communauté française
- Locusnet
- Luttes Solidarités Travail (LST)
- Mouvement du théâtre-action
- Netwerk tegen Armoede
- OCMW Antwerpen
- OCMW Brugge
- Revers
- SOCIUS -Steunpunt Sociaal-Cultureel Volwassenenwerk
- STA-AN (Samen Tegen Armoede - Antwerps Netwerk)
- Stad Gent - Cultuurdienst - Advies en Ondersteuning
- Stad Kortrijk - directie Welzijn
- Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten (VMSG)
- Wijkcentrum De Kring

- Vereniging Vlaamse Cultuur- en Gemeenschapscentra (VVC)
- Vlaams Fonds voor de Letteren (VFL)
- Vlaamse GemeenschapsCommissie (VGC)
- Welzijnszorg

Bilaterale contacten

- Cultuurnet Vlaanderen
- Fachbereich Kultur und Jugend des Ministeriums der Deutschsprachigen Gemeinschaft
- Inspection des organisations de jeunesse (Inspecteur général), Direction générale de la Culture (Directeur ad interim)
- Service général de l'Education permanente et de la Jeunesse (Directrice générale adjointe)
- Service général de la Création artistique (Directeur général adjoint)
- Service général de la Création artistique (Directeur en charge des relations intersectorielles)
- Wijkcentrum De Kring